

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI**

IJTIMOIIY – IQTISODIYOT FAKULTETI

IJTIMOIIY ISH KAFEDRASI

KURS Ishi

**MAVZU: MUSTAHKAM OILA – JAMIYAT TARAQQIYOTINING
MUHIM OMILI**

Bajaruvchi: Chutboev M.

Ilmiy rahbar: dots. Negmatov I.

Samarqand – 2013 yil

MUNDARIJA

Kirish.....	3-5
--------------------	------------

I BOB. MUSTAHKAM OILA TUSHUNCHASI UNING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISHI.....	7-27
---	-------------

I. 1. Oila tushunchasi, uning mazmun va mohiyati.....	6-14
I. 2. Oilaning paydo bo'lishi va taraqqiy etishining o'ziga xos xususiyatlari.....	15-27

II Bob. MUSTAHKAM OILA JAMIYAT TARAQQIYOTINING POYDEVORIDIR.....	
---	--

II. 1. Mustahkam Oila jamiyat taraqqiyotining muhim omili.....	28-41
II. 2. Mustahkam oila Davlat dasturini jamiyat taraqqiyotida o'rni va roli.....	42-53

XULOSA.....	54-56
--------------------	--------------

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.....	57-58
---------------------------------------	--------------

I Bob. MUSTAHKAM OILA TUSHUNCHASI UNING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISHI

I. 1. Oila tushunchasi, uning mazmun va mohiyati.

Oila deganda har birimiz ko'z o'ngimizda, o'z xonadonimiz va undagi boshqa joyda topilmaydigan boshqacha bir fayz gavdalanadi. Undagi mehr-muhabbat tuyg'ulari til bilan ta'riflashga ojizdek tuyuladi. Oila – bu azal azaldan xalqimiz muqaddas sanab kelgan dargohdir. Bu oila ikki jins vakilining nikoh qurishi bilan barpo bo'ladi. Yangi qurilgan oilalarga hamma xavas qiladi. Momolarimiz duolar qilib, qobil farzandlar so'raydilar. Bobolarimiz oila degan maskanni ham moddiy ham ma'naviy tarafdin ximoya qilishni o'zlarining muqaddas burchlari deb bilganlar va bizlarga buni meros qilib qoldirganlar.

Oila – baxt maskanidir. Har qanday baxt u bilan mustahkam bo'ladi. Biz hali tug'ulmasimizdan oila degan maskan bizga intizor bo'ladi. Bizni mavjud ekanimizdan xabar topgan zaxoti, bizning bo'lajak oila a'zolarimiz benixoya xursand bo'lib ketadilar. Hayajon bilan bizni kuta boshlaydilar. Bizni kutayotgan bu maskan, biz uchun g'amxo'rlik va chin mexr-muruvvat makoni bo'lib xizmat qiladi. Intizor kutilgan tong, bizning tavalludimiz oilamiz osmonida porloq quyoshdek charaqlaydi. Bizni judayam katta bir xursandchilik bilan o'z quchog'iga oladi. Bu tuganmas baxtiyorlikning zarrin nurlaridan ko'zimizni anchagacha ocha olmaymiz. Nigohlarimiz bu maskan nurlariga ko'nika boshlagach, asta ko'zlarimizni ochamiz. Hamma bizga kulib qarab turardi. Agar bir kulib qo'ysak bormi shu vaqt, ular yanada quvonib ketadilar. Biz sezmaymiz, ammo ular bizni kelajagimizdan katta umidlar qilmoqda. Bir inson, negadir u hammadan boshqacha. Uning mehridan shu qadar rohatlanamizki... Keyin bilsak u Onamiz ekan. Onalar oilaning kelajagi poydevori va chin muhabbat qiyosidir. Yana bir inson, negadir u xaybatliroq. Ko'zlaridan faxr tuyg'ular chaqnab turibti. Keyin bilsak u Otamiz ekan. Otalar oilaning bosh ustuni va ximochisidir¹.

Oilaning tayanchidir. Hullas, Oila degan maskanning rang-ba rang jilosi ostida ulg'aya boshlaymiz. Tilimiz chiqa boshlajak, "dada" deganimizda otamiz qalbidagi quvonchni xis etganimizda edi...Shaxs ongi, faoliyati, tafakkuri taraqqiyoti uning moddiy va ma'naviy boyliklarga, mavjud turmush tarziga, ijtimoiy va iqtisodiy tuzumga bo'lgan munosabati belgilaydi. Shaxsning avvalo tabiatga, jamiyatga, ijtimoiy va iqtisodiy tuzumga, mavjud turmush tarziga faol munosabati, ularni o'zgartirish va takomillashtirishda qatnashishi insonning o'zini ham o'zgartirib, aqlan kamol topib, dunyoqarashi shakllanib, siyosiy ongi o'sib, barkamollik darajasiga ko'tarilishi uchun imkoniyat yaratadi. Shunday ekan, ijtimoiy taraqqiyot darajasi va talabidan kelib chiqib, tulicha talqin qilinsada, u ijtimoiy tuzum taraqqiyoti bilan uzviy bog'liqdir degan ilmiy asoslangan fikr abadiyligicha qoladi. Zero, jamiyat butun insoniyatni shakl shamoyilini belgilovchi buyuk xilqat bo'lib, insonlarning ma'naviy dunyosini ifodalovchi omildir².

¹ Ubaydullayeva R.A. Mustaqil O'zbekiston: ayol, oila va jamiyat. T.: Fan, 2006.

² "Oila" jurnali". № 2 son, Toshkent 2005 yil.

Inson voyaga yetishi uchun kerak bo'lgan barcha omillar Oila bag'rida muhayyodir. Ulg'ayganimiz sari, Oilaning mohiyatini tushunib boramiz. Tug'ulganimizdan toki oila qurgunimizcha biz oilaning qaramog'ida yashaymiz. Kunlar, oylar qo'l ushlashib yillarni oqizib ketaveradi. Bir kun kelib, biz endi yangi bir muqaddas maskan - Oila quramiz. Bir vaqtlar oilaning erkatoiy farzandi edik, endi oila boshlig'i bo'ldik. Yelkamizga ulkan mas'uliyat yuklanadi. Ota-onamiz bizga ko'rsatgan g'amxo'rlikni endi, o'zimizning aloxida oilamizga ko'rsatmog'imiz lozim. Shunday qilib, hayot davom etaveradi. Yangi oilalar eskilarning o'rnini bosib boraveradi. Oila kelajak poydevori ekanini tushunib yetdik. Demak, Oila jamiyatning bir bo'lagidir. Jamiyat rivojlanishi albatta oila mustahkamligiga bog'liqdir. Oila-mehr oqibat maskani. Muqaddas va tabarruk qo'rg'on. Shuningdek oila – jamiyat poydevori, uning mustahkamligi, sog'lomligi jamiyat rivojining asosiy mezonini sanaladi. Mamalakatimizda oila, onalik va bolalikni muhofaza qilish, yosh avlodga g'amxo'rlik ko'rsatish davlatimizning muhim ustivor yo'nalishlaridan biridir.

Ilmiy manbalarda izohlanishicha, insoniyat ijtimoiy-tarixiy amaliyot jarayonida insoniyat yaratgan va yaratayotgan hamda jamiyat taraqqiyotida tarixan erishilgan bosqichni xarakterlaydigan moddiy va ma'naviy qimmatdorliklar majmuidir.

Bu ta'riflardan ko'rinidaki, jamiyat va inson tarixiy taraqqiyotining muayyan bir darajasi kishilar hayoti va faoliyatining turli ko'rinishlarida, shuningdek, ular yaratadigan moddiy va ma'naviy boyliklarda ifodalanadi. Oila xo'jaligi ijtimoiy hayotning rivojlanishi mahsuli bo'lib, ijtimoiy munosabatlarning maxsus o'ziga xos turidir. U ijtimoiy hayotning turli jihatlarini ifodalaydi.

Shunday qilib, oila jamiyatda muhim o'rin egallashi bilan ijtimoiy munosabatlar shaxslararo munosabatni ifodalaydi. Ijtimoiy munosabatlar obyektivdir. Kishilar o'z hohish-irodalariga bog'liq bo'lmagan holda hayotiy maqsadlari va manfaatlari taqazosini bilan o'zaro munosabatga kirishadilar. Ijtimoiy munosabatlar jamiyatning tuzilishini vujudga keltiradi. Shunday qilib, ijtimoiy munosabatlar ijtimoiy hayotning mohiyatini ifodalaydi.

Oila esa odamlarning tabiiy, iqtisodiy, huquqiy, ma'naviy munosabatlariga asoslangan ijtimoiy birlikdir. Tabiiy munosabatlar deyilganda, jinsiy munosabatlar, bola ko'rish, iqtisodiy munosabatlar deyilganda, mulkiy munosabatlar, uy-ro'zg'or, hovli-joyini boshqarish, huquqiy munosabatlar deyilganda, nikohni davlat tomonidan qayd etish, oila a'zolari o'rtasidagi shaxsiy va mulkiy munosabatlar nazarda tutiladi.

Oilaviy birlikda shaxslar o'rtasida axloqiy, psixologik, jismoniy va xo'jalik-maishiy aloqalar sodir bo'lib, ular hayotda va maqsadlarda umumiylikni vujudga keltiradi.

Oilaviy birlik maxsus va shu bilan birga, murakkab ijtimoiy munosabatlardan iboratdir. Odatda oilaning vujudga kelishiga nikoh asos bo'ladi, shuning uchun oilada bola tug'ilmagan bo'lsa ham nikoh munosabatining o'zi oilani tashkil etadi. Oilada er-xotin bilan birga bolalarning bo'lishi tipik oilani vujudga keltiradi. Ota-onalar va bolalar har taraflama jipslashgan oila birligini

tashkil etadi. Ular o'rtasida juda yaqin oilaviy munosabatlar mavjud bo'ladi. Bu shaxslar oilaning yadrosini tashkil etadi.

O'zining ijtimoiy mazmuniga qarab oila, odatda, uch o'zaro aloqadagi ijtimoiy guruh, uning asosi sifatida nikoh, nikohning natijasi sifatida er-xotin munosabatlari. Er-xotin munosabatlarining oqibati siqatida qarzandlardan tashkil topadi.

Oila o'zining tarixi bilan milliy o'zlikni anglash, milliy an'analar, urf-odatlar bilan yashash turmush-tarzi bilan millatlarning bir-biridan farqini bildiradi. Har bir millatning o'z turmush tarzi, ularning oila xo'jaligida aks etadi. Jumladan, o'zbek halqi ham bu narsadan holi emas. Chunki, xalqimizning tarixi, asrlar osha bizgacha yetib kelgan qadriyatlari, oilaviy munosabatlarida ham o'z aksini topgan bo'lib, bugungu mustaqillik kunlarida ham yangicha yondoshish va munosabatlar bilan ilmiy-nazariy jarayonlar bilan boyitilmoqdaki, biz buni har doim, har kuni sezamiz va shukronalar keltiramiz.

Oila eng umumiy tarzda qaralganda, er-xotin munosabati, ota-onalik-farzandlar munosabatlaridan iborat. Bu munosabatlar mazmunida, shubhasiz, tabiiy munosabatlar-jinsin hissiyot, ota-onalik va farzandlik hissi, ya'ni qon-qardoshlik munosabatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ammo bu hissiyotlar tabiiyligicha namoyon bo'lmay, ijtimoiy tarzida namoyon bo'ladi. Shunga ko'ra oila tizimida farqlash mumkin. Bundan tashqari iqtisodiy va huquqiy munosabatlar ham mavjud bo'lib, ular oilani mustahkamlashda muhim mavqeyga ega.

1. Oilaning muhim tarkibiy qismi – oila a'zolari o'rtasidagi iqtisodiy-mulkiy munosabatdir, ya'ni oila turmushini tashkil etishdir. Yuqorida aytganimizdek, jamiyat o'z a'zolari o'rtasidagi tabiiy-biologik, shuningdek, qon-qarondoshlik, mulkiy munosabatlarni huquqiy qoidalari bilan boshqaruv boradi.

2. Oiladagi huquqiy munosabatlar oila a'zolarining o'zaro huquqi va majburiyatlari yig'indisidir. U oila hayotining eng muhim tomonlarini tartibga solib turadi hamda eng avvalo jismoniy kuchga – davlat muassasalari kuchiga tayanadi³.

Barcha ishlar, oilaning o'zaro tuzilmasi uning oldidagi vazifalarni bajarishga bog'liq. Er-xotinning o'zaro hamkorligi, bir-birini tushinib, barcha ziddiyatlarni yaxshilik yo'li bilan hal qilish, barcha oilaning iqtisodiy vazifalarni ijobiy hal etishda omil bo'ladi.

Oilaviy hayotning yaxshi kechishi, farzandlar tarbiyasining maqsadga muvofiq bo'lishi, albatta, totuvlikka bog'liqdir. Oilada, ko'pincha, arzimagan narsadan janjal chiqadi. er ham, xotin ham vazminlik bilan uning oldini olishi yoki bartaraf etishi zarur. Bunda urning o'z xotiniga shafqatli bo'lishi, ayolning ham er hurmatini saqlashi, bir-biridan ayb qidirmasligi ahamiyatlidir. urning ham, ayolning ham hamfikir, hamdard, hamkorligi oila totuvligining garovidir. Hatto shunday rivoyat bor: Abbosiy xalifalarining eng mashhurlaridan bo'lgan al-Mutavakkil Aliy Ibn Ja'farga «Er yuzida sizdan baxtli kimsa hech bo'lmas» deganlarida, xalifa: «Xato so'zladingiz, go'zal uyi, ezgu xotini, yaxshi maishati

³ O. Karimova "Oila huquqi" ma'ruzalar matni. 2002 yil. 12-bet.

bo'lgan kimsa bizlardan ko'ra baxtlidir», deb javob bergan ekan.⁴

Lekin bu narsalarning barchasi oila a`zolarining ruhiy holati, kayfiyati, munosabatlari hamda mehnati orqali yuzaga keladi. CHunki oiladagi ruhiy muhit, mehnat, o'z-o'ziga, boshqalarga munosabatlarda ham ta'sirini ko'rsatadi. Bu muhit, ayniqsa, o'zbek oilalariga xos bo'lgan ko'p qatlamli oilalarda ham yoki faqat kuyov-kelin yashaydigan oilalarda ham og'ir kechadi. CHunki ularning qarashlari, ma'lumoti, yoshi, madaniy saviyasi va hokazolarda nomuvofiqlik mavjud bo'lishi mumkin. Milliy-axloqiy mezonlarimizdan hurmat, ibo, hayo, mehnatsevarlik, saranjom-sarishtalik, ozodalik, pazandalik, g'amxo'rlik, mehr-shafqat kabilar oila a`zolarini bir-biriga bog'lab turadi. Zero, ular yoshlikdan boshlab oila shajarasi bilan tanishtirilsa, uning etti avlodi kim bo'lgan, nomlari, kasb-kori, oilaning eng qimmatli an`analari va hokazolari bildirib borilsa, bunday holat ham uning mustahkamligini saqlashda katta yordam beradi.

Ota-onaning eng muhim burchi farzandlari tarbiyasidir. CHunki bolalarni hozirgi davr talabi darajasida bilimli, sog'lom, ma'naviy barkamol qilib tarbiyalashda aynan ota-ona burchlidir. Shuning uchun ham xalqimizda «Tarbiya bergan ota-onangga rahmat!» degan naql bor. Farzand xulq-atvori, albatta, ota-onasiga o'xshaydi.

Ota-ona, avvalo, o'zi pok bo'lishi, uyqudan erta turishi, suvda suzishni bilishi, chiroyli yozishi, so'zlaganda odob qoidalariga rioya qilmog'i, jamoat joylari, to'y-hashamlar, gurunglar, yig'inlarda o'zini tutish qoidalariga amal qilishi, ishi bilan so'zining birligi, Vatani, o'z xalqini sevishi, unga xizmatda sof, g'ayratli, fidokor bo'lish kabi fazilatlarga ega bo'lmog'i juda muhimdir.

Oilada ota-onaning rostgo'y va to'g'ri bo'lishlari bolalarini ham rostgo'ylikka undaydi, yolg'onchilik esa munofiqlikni tarkib toptiradi. Ota va ona xulq-atvorining bir-biriga zid bo'lishi farzandlarning ularga nisbatan ishonchini yo'qotadi. Ota va ona birgalikda totuv hayot kechirsalar, bir-birlarini hurmat qilsalar, farzandlari ham olijanoblikka o'rganadilar. Masalan, ota bolalarining ko'z oldida ularning onalariga yaxshi muomala qilsa, bolalar ham bunga rioya qiladilar, ular o'zlari uylanganlarida ham turmush o'rtoqlariga shunday muomalada bo'ladilar.

Oilada ota va ona o'rtasidagi yolg'onchilik, otaning onani urib-so'kmog'i bolalarda johillikka moyillikni shakllantiradi.

SHuning uchun ham ota-onaning birinchi vazifasi va burchi – oilani moddiy tomondan ta'minlash, ro'zg'orni to'g'ri yuritish bilan birga farzandlari ko'zi oldida ma'naviy yuksak namuna bo'lishlaridir. Bugun farzandning o'z uyida ko'rgan, bilgan narsalari ertaga turmush ikir-chikirlari o'rtasida o'ralashib qolmasligi, o'ziga to'g'ri yo'l tanlay bilishida yordam beradi.

Ota-ona dastlab farzandiga yaxshi ism qo'yadi, ismi bilan chaqirganlarida u uyalib qolmasligi kerak. Farzandi ulg'aygach, ilm olishi uchun maktabga olib bormog'i, chuqur va mustahkam bilim olishini kuzatib borishi zarur. Shu bilan birga, har bir o'g'il va qiz farzandga hunar va kasb o'rgatish ota-onaning

⁴ Ризоуддин ибн Фахриддин. Оила. – Т.: «Мехнат», 1991. –49 б.

vazifasidir.

Farzandlar ota-onaga itoatli, odobli, xulq-odobning barcha talablarini ado etishga o'rgatiladi. Qizlar tarbiyasi bilan, asosan, ona shug'ullanadi. «Onasini ko'rib, qizini ol» degan naql bejiz aytilmagan. O'zbek oilalarida tarbiyali onalar qizlarini o'zidan kattalarga hurmat ko'rsatish, ular bilan so'zlashganda o'zini vazmin tutish, betgachoparlik qilmaslik, osoyishta javob berishga o'rgatadilar. Buni ba'zilar ojizlik belgisi deb atash hollari ham bo'lmoqda. Ammo sharqona axloq-odob me'yorlari xuddi shuni talab etadi.

Latofatli, bosiq, mulohazali, andishali, o'zini tuta biladigan, yomon guruhdan o'zini tortadigan, behayo qiliqlar qilmaydigan onalar o'z qizlarida ham shu xislatlarni paydo qilishga harakat qiladilar. Bundan tashqari, o'zbek xonadonlarida uyni yig'ishtirish, tongda turib eshik ochib, hovli va darvoza oldini supirib suv sepish, kiyim bichish va tikish, kir yuvib, dazmol bosish ishlari, ayniqsa, qizlarga kelgusi oilaviy hayot qurishda zarurdir. Hozir qizlarimizning bu ishlardan chetda tarbiyalanishi kelin bo'lib tushgan oilalarida ko'ngilsizliklarga olib kelib, hatto yosh oilalarning buzilib ketishiga ham sabab bo'lmoqda. Ba'zi qizlarimiz diplomli, yaxshi mutaxassis bo'lganlari bilan oilaviy hayotga tayyor bo'la olmaganlari tufayli, bekalik, onalik burchini bajara olmayaptilar.

Demak, hunar, adab, bilim berish ota-onadan farzandiga merosdir.

Farzand balog'atga etgandan so'ng ularning ro'zg'or yuritishga qobiliyati borligini sinab, bilib ota-ona uning oila qurishiga yordam beradi.

Allomalar ham, hozirgi tibbiyotimiz ham o'g'ilni uylantirganda, qizni uzatganda qarindoshlar bilan emas, begonalar bilan quda bo'lish zarurligini alohida ta'kidlaydilar. Qiz farzandni barcha ro'zg'or ishlarini yuritishga o'rgatib, odobli va bilimli bo'lganiga ishonch hosil qilgach, balog'at yoshiga etganidan so'ng uzatish kerak. Kuyov axloqli, namunali yuzi va so'zi, ichki dunyosi pok, ro'zg'or yurita oladigan yigit bo'lishi lozim.

Xalq pedagogikasida farzandlik burchiga ham katta e'tibor berilgan.

Ota-ona farzandlarini ulg'aytirib voyaga etkazguncha ozmuncha zahmat chekmaydi. Ayniqsa, bu borada onalarning xizmati cheksiz. U farzandini 9 oy o'z bag'rida ko'tarib yuradi. Ko'krak suti bilan boqadi. O'zi och bo'lsa ham bolasiga edirib, ichiradi, kechalar beshik quchoqlab, bolasining boshida parvona bo'lib, uyqudan kechadi. Yana ro'zg'or yumushlarini bajaradi, shu bilan birga davlat muassasalarida mehnat qiladi. Bir kun kelib mehnatlari evaziga rohat ko'rishini bolalaridan kutadi. Shuning uchun farzandlarda onaning haqi uch barobar ortiqdir.

Farzandning asl burchi hamma vaqt ota-onalarga hurmat ko'rsatishdan iborat. Albatta, hamma ham ota-onasini sevadi, ammo uni qadrlashni, avaylab-asrashni bilavermaydi.

Otani rozi qilish, uning duosini olish har bir farzandning burchidir. Ayniqsa, o'g'il bolalar oilada o'z otalariga tayanch va oz bo'lsa-da mashaqqatlarini engillatishga harakat qilishlari zarur. Axloq-odobga oid hadislarda ham «Otaga muhabbatingni saqla, agar sen otaga bo'lgan muhabbatingni yo'qotsang, Olloh seni har turli fayzlardan mahrum qilur», deyiladi.⁵

⁵ Axloq-odobga oid hadis namunalari. – T.: «Fan », 1990. – 172 b.

Musaviya Ibn hayyida Roziyallohu anhudan rivoyat qilinadi. U kishi aytdilarki, Rasulullohdan: «Ey Rasululloh, men yaxshiligimni kimga qilsam bo'ladi? – deb so'radim. U zot «Onangga», – dedilar. Men shu savolimni uch marta qaytarsam ham, Rasululloh: «Onangga», deyavardilar. To'rtinchi marotaba so'raganimda: «Otangga va yaqin qarindoshlaringga», – dedilar.⁶ Musulmonchilikda ota-onani xafa qilish va ularni yig'latish, odam o'ldirish, urush maydonidan qochish, pokiza ayolga tuhmat qilish, etimlar molini eyish kabilar katta gunoh hisoblanadi. Zero, ota-onaning xohishini so'zsiz bajarish, ularning haqqini ado etish musulmon xalqlarida odobning eng yuqori namunasi hisoblangan. Ota-onaga «oq bo'lish» farzand uchun oliy jazodir. Ota-onaga har qanday holatda g'amxo'rlik qilish, ayniqsa, ular keksayganda, jerkib so'z qaytarmaslik, yaxshi, muloyim muomala qilish har bir farzand uchun farz hisoblanadi. Ota-ona olamdan o'tganda ham ularning nasihati va vasiyatlarini bajarish, eslab turish, ruhlarini shod etib, hamisha yodda saqlash, ota-onasining do'stlari, qavm-qarindoshlari bilan aloqani uzmaslik, ularni hurmat qilish farzandlik mas'uliyatini doimo his etib turish ham qarz, ham farzdir.

Bugungi o'z-o'zini boshqarish, Yurtimizda “sog'lom ona – sog'lom bola” aqidasiga amal qilgan holda ayollarning sog'lig'iga katta e'tibor berilmoqda. Bu e'tiborning en yirik na'munasi sifatida “hayot uchun” marafoni ya'ni ko'krak bezi bilan kasallangan ayollarga ma'naviy va moddiy ko'mak sifatida o'tkaziladi. Shuningdek, oilalar o'rtasida o'tkaziladigan musobaqalar, “Matbuot tarqatuvchi” aksiyadorlik kompaniyasi tomonidan o'tkazilgan Mustahkam oila yiliga bag'ishlangan “Sog'lom oila — jamiyat tayanchi” oilaviy musobaqasi, “Barchinoy” sport musobaqalari, “umid nihollari”, “universida” o'yin musobaqalari yurtimizda “mustahkam Oila” ga bizning yurtimizda nafaqat 2012 – yilda balki mustaqillikka erishgan ilk kunlarimidan boshlaganimizni bildiradi.

Ya'ni mahallalar tizimida oila jamiyatning ijtimoiy poydevoridir. Shunga ko'ra, jismoniy sog'lom, ma'nan barkamol, axloqan pok va yuksak madaniyatli yosh avlodni voyaga yetkazish oiladan boshlanadi. Oila hayotning asosiy maqsadi aholini qayta tiklash, bolalar tarbiyasidir. Bolalar tarbiyasining bosh maktabi esa ota-onaning o'zaro munosabatidir. Mana shu oilaviy munosabat madaniyatning takomillashishi yosh avlodning moddiy olam, ijtimoiy hayot haqidagi tasavvurlari, nuqtai nazarlari, tushunchalari, dunyoqarashlari va sharqona odob-axloq qoidalari, ularga rioya etishning to'g'ri yo'lini ko'rsatadi. Yosh avlodning ma'naviy qiyofasi, ularning hatti-harakati, xulq-atvori dastlab oilaviy munosabat madaniyatida boshlanadi. Har bir inson, u katta va kichikligidan qat'i nazar, o'zining his-tuyg'usini, ichki tug'yonini, orzu-umidlarini munosabat jarayonida bayon etadi. Shuning uchun ham jamiyat taraqqiyoti, insonlarning yaxlit holda shakllanishi, ularning bir-birlari bilan bo'ladigan o'zaro munosabatida, hamkorligida, o'zaro ta'sirida vujudga keladi.

9 Арабов И., Рахимов Х. Этика и психология семейной жизни. Душанбе: «Маориф», 1986. – 42 с.

Xulosa qilib aytganda, oilada ta'lim-tarbiya, oila va yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash borasida tasavvurlar, tushuncha va tamoyillar mavjud bo'lib, ular avloddan avlodga o'tib, yanada sayqallashib, xalq hayotiga singib ketgan. Bular maqol va iboralar, ertaklar va boshqa xalq ijodiyotida namoyon bo'lib, ma'lum bir tizimni tashkil etgan.

I.2. Oilaning paydo bo'lishi va taraqqiy etishining o'ziga xos xususiyatlari

Oila - eng qadimiy ijtimoiy tashkilotlardan biri. Oila ko'p asrlik an'analarga amal kilib yashaydi, inson uchun ishonchli tayanch, uning ma'naviyati va axloqiyligining o'zagi hisoblanadi. Inson o'z hayotining ko'pchilik qismini o'tkazadigan oila jamiyatda favqulodda muhim rol o'ynaydi. Oila va oilaviy-qarindoshlik munosabatlari bo'lmagan ijtimoiy tuzilma hech qayerda yo'q.

Ma'naviy boy va axloqiy yuksak shaxsni kamol toptirish oila va mamlakatdagi demokratik kayta o'zgartirishlarning umumiy jarayoni, xalq ongida milliy mustakillik, yangi ilgor qadriyatlar qaror topishi bilan uzviy bog'likdir. «Oila, - deb qayd etadi I.A.Karimov, -jamiyatning asosi, milliy mustaqillik g'oyalari qaror topishining tayanchi hisoblanadi. Yurtimizdagi har bir inson uchun Vatan tushunchasi, avvalo, oiladan boshlanadi. Shu bois oila va mafkura tushunchalari chambarchas bog'liqdir»¹.- Oiladagi an'anaviy etika va qarindoshlik rishtalari o'zbek xalqi ma'naviy qadriyatlarining manbai hisoblanadi. «Oila hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini ta'minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar qanday inson bo'lib yetishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tarbiya o'chog'i ekanini tan olishimiz darkor»².

Mustaqil O'zbekiston shart-sharoitlarida oila qadriyatlarining tiklanishi va qarindoshlik munosabatlari o'z umrini tugatgan oila-urug munosabatlarini abadiylashtirishni emas, balki har bir oilaning iktisodiy, madaniy, kasb-kor jihatdan ravnak topishini anglatadi. Oila va oila muammolari hamma vaqt davlatning diqqat-e'tibori va himoyasi ostidadir. Oila - insonning ishonchli tayanchi, uning ma'naviyati va axloking o'zagidir. Oilaviy davomiylik ijtimoiy hayotning asosiy koidalari va tushunchalarini, an'analar va urf-odatlarni, marosimlarni, yosh avlodni tarbiyalashga doir xalkning ijtimoiy tajribasini saqlash, avloddan-avlodga olib o'tish imkonini beradi. Ushbu jarayon ota-onalar, bolalar, qarindoshlarning hamkorlik qilishi, kattalarni hurmat qilish, kichiklarga gamxo'rlik ko'rsatish tufayli yuz beradi. Oiladagi sog'lom muhit - yoshlarda yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlar shakllanishining garovidir. Qolaversa, oiladagi tinchlik-xotirjamlik, o'zaro hurmat, mehr-muhabbat va bir-birini tushunish milliy mustaqillik mafkurasi maqsadlari va prinsiplari ishonchli ravishda amalga oshirilishiga ko'maklashadi.

¹ И.А.Каримов. Миллий истиклол мафкуриси - халқ этикоди ва буюк келажакка ишонч. - Т.: "Ўзбекистон". Т.8. 2000, 502-бет.

² И.А.Каримов. Оила фаровонлиги - миллат фаровонлиги."Ўзбекистон". Т.6. 1998, 400-бет.

Jamoatchilik fikrini o'rganish va olingan xulosalarning oshkor qilinishi O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan jamiyatni tadrijiy va jadal demokratlashtirish jarayonining samarali mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Ushbu mexanizmlar ma'naviy boy va siyosiy faol shaxs, fuqarolik jamiyati va hukuqiy davlatning o'zaro hamkorligini faollashtiradi.

Mamlakatimizda mavjud oilalarning aksariyati to'liq oilalardir. To'liq oila deganda ota-ona va farzandlardan iborat oila tushuniladi. Bu tipik oilaga xos xususiyatdir. O'zbekistonning o'ziga xos xususiyati shundaki, hozirda o'zbek oilalarida katta patriarxal oila xo'jaligi ham saqlanib qolyapti. Bunda 2-3 avlod xo'jaligi umumiy bo'lib, ularning iqtisodiy birligining asosi hisoblangan oila mulki faqat oila boshlig'i qo'lida bo'ladi va hamma unga to'la bo'ysunadi. Bunday oilaning bola tarbiyasida ijobiy jihatlari ko'p.

Bu oila turi asosan oilaviy munosabatlarni keng miqyosda amalga oshirish imkonini berdi. O'zbek oilasining tashqaridan sezilmaydigan, o'ziga xos ichki qonun-qoidalari, axloqiy mezonlari aynan mana shunday oilalarda amalga oshiriladi. Bunday oilalarning o'ziga xos xususiyatlari shundan iboratki, bunday oilalarda ertalab barvaqt turish shart. Rizq-ro'z tongda ulashiladi. Ikkinchidan, yuz-qo'lini yuvmasdan hol-ahvol so'ralmaydi, yuz-qo'lini yuvgandan so'ng kichiklar kattalarga salom beradilar. Ayollar nonushta hozirlaydilar, qiz-kelinlar hovli supurib ishga boradilar. Bunday oilalarda oila boshlig'i yoshi ulug' odam hisoblanadi. U oiladagi barcha ishlarni boshqaradi. Bunday oilalarda katta yoshlilar bolalarga, balog'atga yetgan farzandlari, kelinlarga ochiq-sochiq holda ko'rinmaydilar, bachkana qiliq qilmaydilar, pardasiz so'zlarni aytmaydilar, hamma bir-biriga hurmat bilan munosabatda bo'ladi.

Bunday oilalarda nafaqat oilaviy munosabat, balki qon-qarindoshlik munosabatlari madaniyati ham yuksak darajada shakllangan bo'ladi. Bu munosabatlarda milliylikning asl o'zagi namoyon bo'ladi. Bu munosabatlarning afzalligi yana shundaki, bunda qarindosh-urug'lar bilan oqibatli bo'lib yashash, farzandlarni milliy udum, qadriyatlar ruhida tarbiyalash uchun imkoniyat tug'iladi hamda ular qarindoshlar orasida ham moddiy ham ma'naviy tayanch, suyanch bo'lib yashashga odatlanadilar. Bunday oilalarda tarbiyalangan farzandlar ham barcha bilan munosabatda tezda kirishib keta oladigan, munosabat madaniyatiga rioya etadigan inson bo'lib shakllanadilar, chunki bu bolalarni bitta oila emas, bir necha oila tarbiyalaydi. Bu esa oila mustahkamligini asoslash bilan birga uning mohiyatini ham belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikni qo'lga kiritganidan keyin o'tgan davr ichida ham siyosiy, ham ijtimoiy-iqtisodiy sohalarida katta muvaffaqiyatlarga erishiladi. Biroq, bu ishlar o'z-o'zidan amalga oshirilayotgani yo'q. Buning uchun eng to'g'ri yo'lni tanlay bilish, barcha sohadagi, shu jumladan, demografik jarayonlardagi o'ziga xos xususiyatlarni har tmomnlama asoslangan holda o'rganish muhim ahamiyatga egadir.

Zero, ilmiy asoslangan demografik siyosatning amalga oshirilishi aholi salomatligini tubdan yaxshilash, oilani ijtimoiy himoya qilish, respublika ichida mahalliy aholining migrasion harakatchanligini oshirish, mehnat resurslaridan unumli foydalanish, qishloqda ish bilan bandlikni ijtimoiy-demografik jihatlarni

shakllantirishni taqazo etadi. Qolaversa, aholining ko'payib borishida oila asosiy o'rinni egallaydi. Demografik siyosatning asosiy maqsadi oilalarni mustahkamlash, ularning farovonligini oshirishdan ibrat bo'lmoqda. Qolaversa, bunday siyosat O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti xususiyatini, aholi sifat tarkibini yaxshilashni, sog'lom turmush tarzini vujudga keltirish va rag'botlantirishni nazarda tutadi.

1. Oilaviy munosabat madaniyatining takomillashuvi har bir jamiyatda mavjud oila tipi, iqtisodiy taraqqiyoti va o'ziga xosligi, xo'jalik tizimi, turmush tarzi, tabiiy o'sishi, turli demografik belgilarga bevosita bog'liq bo'ladi.

2. O'zbek oilalarining o'ziga xos xususiyati Sharqona odob-axloq qoidalariga amal qilishi, an'anaviy oila va qarindoshlik munosabatlari madaniyatidan iboratdir.

3. O'zbek oilalrida serfarzandlik ulug'lanadi. Erta nikohdan o'tish odat bo'lib, nikohsiz yashash qoralanadi. Bu ham respublikamizda aholining tabiiy o'sishi yuqoriligiga sabab bo'lmoqda. Shuning uchun ham o'tish davrida respublikada aholini ish bilan ta'minlash o'tkir muammolardan biriga aylangan. Bu muammolarning hal etilishi o'tkir muammolardan biriga aylangan. Bu muammolarning hal etilishi oilaning moddiy ahvolini yaxshilash borasida uning ijtimoiy shakllanish xususiyatlarini aniq ishlab chiqishlikni taqazo etadi.

Oila uning kelib chiqishi, oilaning tuzilishidagi shart-sharoitlar, nikoh shakllari haqidagi ta'limotning paydo bo'lishiga, ayniqsa, bu sohada Mak-Lenonning «Qadimgi tarix ocherklari», 1886 yil, «Ibtidoiy nikoh» asarlarini, Morganning «Inson oilasining qarindoshlik va qudachilik sistemalari», 1871 yil, «Qadimgi jamiyat» 1877 yilda yozilgan asarlarini tahlil qilib beradi⁷.

F.Engels oila va nikoh to'g'risida fikr yuritir ekan, Mak-Lenon tomonidan o'rta tashlagan «Uch xil nikoh formasi: ko'p xotinlik, ko'p erlilik, bir nikohlilik» masalasini sharxlaydi. Shunday nikoh hukm surgan davr ham bo'lganki, qabila ona tomonidan qon-qarindosh bo'lgan bir qancha guruhlariga, urug'larga bo'linib, ular ichida nikoh butun man etilgan: shunga, bu urug'larga mansub bo'lgan erkaklar garchi qabila ichidan xotin olishlari mumkin bo'lsada, biroq xotinni o'z urug'idan emas boshqa urug'dan olishlari lozim bo'lgan edi.

«Oila, -deydi Morgan, -faol asosdir. U hych vaqt o'zgarmasdan qolmaydi, balki jamiyat qo'yi bosqichdan yuqori bosqich tomon rivojlana borgan sari qo'yi shakldan yuqori shaklga o'ta boradi. Aksincha qarindoshlik sistemalari passivdir; ular uzoq-uzoq vaqtlardan keyingi shu davr ichida oilada yuz bergan jarayonni qayd qiladi va oilada keskin ravishda o'zgargandan so'ng ular ham keskin ravishda o'zgaradi,-deb ta'kidlaydi.

Oilaning formalaridan yana biri qon-qarindosh oila formasi bo'lib, u oilaning 1-bosqichi bo'lib hisoblanadi.

Oilaning bu shakli faqat ajdodlar, ota-onalar bilan bolalar o'rtasida er-xotinlik huquqi va majburiyatlari bo'lmasligini Morgan izohlab bergan.

⁷. Альперович В. Социальная геронтология. Ростов-на-Дону. 1997г. С.29.

Hollavacha, tog'avachcha, ammovachcha, amakivachchalarning o'zaro nikohiga yo'l qo'yilgan.

Juft oila formasi, bu formada erkaklar bilan zarur uzoq vaqtlar juft-juft bo'lib yashaganlar. Erkakning ko'p xotinlari orasidagi «seviklisi» bosh xotin hisoblangan; bu erkak boshqa erlar orasida, mazkur xotinning bosh eri bo'lgan; juft oila uyushgan nikohlarni siqib chiqargan, bu bosqichda erkak bir xotin bilan yashagan, biroq ko'p xotinlilik erkakning o'z huquqi bo'lib qolgan, bu narsa ko'proq iqtisodiy sabablarga ko'ra ayol kishining qaramligidan kelib chiqqan. Bu to'g'rida Morgan: «Urug'larning qon-qardosh bo'lmagan a'zolari o'rtasida nikohlar jismoniy va axloqiy jihatdan mustahkamroq naslni vujudga keltiradi: taraqqiy qiluvchi ikki qabila qo'shiladi, yangi avlodlarning bosh suyagi bilan miyasi tabiiy suratda kattalashib, har ikkala qabilaning jami qobiliyatiga mos keladigan darajaga keladi».

Navbatdagi oila shakli-monogam oila shakli bo'lib, bu oila formasi hozirgi zamon barqaror oila tuzilishining dastlabki ko'rinishi bo'lib, u insoniy axloq bilan bog'langan, tug'ilgan bolani otasi aniqligi bilan ajralib turadi. Bu oila varvarlikning o'rta bosqichi orasidagi davrda juft oiladan kelib chiqqan, shu bois bolaning otasi kim ekanligi aniq bo'lga. Bolalar o'z otalarining mol-mulkiga ega bo'luvchi vorislari sifatida o'rin topadilar, boshqacha qilib aytganda ular bu mulklarga merosxo'r, degan huquqqa ega bo'ladilar. Bu qadimdan qolgan merosxo'rlik, hozirgi zamonning barcha xalqlarida yashab kelmoqda, davlat tomonidan qonun bilan belgilab qo'yilgan.

Jamiyat taraqqiyotining so'ngi bosqichlarida oilaviy hayotning rivojlanishi-axloqiy tushunchalarning normallasuvi xotin-qizlarning to'la erkinligi yohud erkaklar bilan teng huquqligining hal etilishida oilaning zamonaviy shakli vujudga kelishi bilan bog'lanadi.

Demak, oilaning kelib chiqishi ijtimoiy zarurat bo'lib, u o'z taraqqiyotiga yuqorida ko'rsatib o'tilgan shakllarni bosib o'tib, hozirgi zamon oilasi-qonun, axloq-odob asoslariga ko'rilgan oila maydonga keladi. Oilaning bu yuksak hozirgi zamon shakli jamiyatning rivojlanishiga hamohang holda rivojlanib boraveradi, jamiyatning o'zgarishlariga qarab, u ham tabiiy ravishda o'zgaraveradi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasida hozirgi davrda oilaning faoliyatini, asosiy vazifalari, burchlarini qonunlashtirilgan yo'nalishlari belgilab berilgan⁸.

Ular asosan:

1. Oila jamiyatning asosiy bug'inidir, ham jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega. Nikoh tomonlarning ixtiyoriy roziligi va teng huquqligiga asoslanadi.

2. Ota-onalar o'z farzandlarini voyaga yetgunga qadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar. Davlat va jamiyat yetim bolalarni va ota-onalarning vasiyligidan mahrum bo'lgan bolalarni boqish, tarbiyalash, o'qitishni ta'minlaydi.

⁸O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. T. 2012 yil. 20-21 betlar.

3. Farzandlar ota-onalarning nasl-nasabidan va fuqarolik holatidan qat'iy nazar, qonun oldida tengdirlar. Onalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinadi.

4. Voyaga yetmagan, mehnatga layoqatli farzandlar o'z ota-onalari haqida g'amxo'rlik qilishga majburdirlar.

Shunday qilib, nikoh va oilaviy munosabatlar O'zbekiston Respublikasining nikoh va oila kodeksi normalari bilan tartibga solinadi. Bu qonunlarda oila va nikoh munosabatlarining asosiy prinsiplari belgilab berilgan.

Bu prinsiplar qo'yidagilardan iborat: yakka nikohlik prinsipi. Bu prinsipga ko'ra, har bir grajdan faqat bitta nikohda bo'lishi mumkin.

Nikohning ixtiyoriylik va o'zaro prinsipi. Bu prinsipga muvofiq, har bir erkak va ayol o'ziga yoqqan shaxs bilan o'zixtiyori bilan nikohga kirishi mumkin. Hyech kimning nikohga kirishi uchun biror shaxs majburlashi va zo'rlashi bilan nikohdan o'tishiga yo'l qo'yilmaydi.

Ajralishning erkinligi. Oila u yoki bu sabab bilan buziladigan bo'lsa bu holda er bilan xotin bir-birlari bilan ajralish huquqiga egadirlar. Ammo ajralish ishi davlat tomonidan nazorat qilinadi.

Oilada va oilaviy munosabatlarda er va xotinning teng huquqligi. Bu prinsipning mazmuni shuki, shaxsiy va mulkiy huquqda er va xotin tengdir.

Oilaviy munosabatlarni hal qilishda er va xotin baravar huquqga egadir. Oilaning davlat tomonidan himoyaga olinishi, onalikning rag'batlantirilishi ham oila va nikoh huquqining asosiy prinsiplaridan biridir⁹.

Oilada er-xotin o'rtasidagi mehr-muhabbat, sadoqat, muhabbat, vafodorlik, bir-birini hurmat qilish, farzandlar tarbiyasi, ota-onaning farzandlari oldidagi burchlari va aksincha farzandlarning ota-onalarni oldida burchlari haqida bizga qadar o'tgan buyuk allomalarimizning o'qtirishlari, nasihatlari, qolaversa chuqur hayotiy ma'noga ega bo'lgan, hozirga qadar o'z ahamiyatini yo'qotmagan fikrlarini bilish, o'rganish biz uchun muhimdir.

Ulardan ayrimlarining fikrlarini bunga misol qilib keltirish mumkin: Olimot ul Banoit «Muoshariat odobi» kitobida (Toshkent «Mehnat», 1991 yilda chiqqan) muallif oilada er bilan uning rafiqasi orasida bo'ladigan odob haqida qo'yidagilarni yozadi¹⁰:

«Erlar bilan ko'rkam turmush qurmoq uchun xotinlar ushbu ikki turli narsani e'tiborga olmoqlari lozim:

Birinchidan, erlarning tabiyat mijozini va xulqini yaxshi bilmoq va buning uchun ularni ko'p marotaba sinamoq kerakdir. So'ngra ana shunga qarab ish qilmoq lozim bo'ladi. Ya'ni er bo'lgan kishi qanday narsalardan xursand bo'ladi-yu, qanday ishlardan ko'ngli qoladi. Shuning uchun har vaqt xotinlar erlarining tabiyatlarini ochiq bilib, ularning yoqtirgan narsalarini qilishlari va yoqtirmagan narsalarini qilmasliklari lozimdir.

Ikkinchidan, ular erlariga itoatli xotinlar haqida bo'lgan yaxshi xabarlarni hamda itoatsiz xotinlar haqida bo'lgan yomon habarlarni ham bilmoqlari lozim

9. Karang. A. To'xtasinov, N. Raximov. "Nikox, oila, jamiyat", T. 1985. 6-7 betlar.

¹⁰ Olimot ul-Banoit. "Muoshariat odobi", T. 1992. 8-bet.

bo'ladi. Shariatimiz esa itoatli xotinlarga «ezgu xotinlar» ismini berib, amallari barobariga ham ko'p savollar va'da etganlar. Itoatsiz xotinlarni «usal, uyatsiz xotinlar» deb atab, dunyo ko'rgan mashaqqatlaridan ortiq, oxiratda ham bir qadar azoblar berajagidan xabar berganlar».

Ayollarning hayotda qanday bo'lishlari kerakligi haqida buyuk allomamiz Ibn-Sinoning qimmatli fikrlari, u kishi tomonidan yozilgan «Tadbiri manzil» asarida ularning yaxshi xulqi bo'lishi haqida qo'yidagi fikrlarni aytgan:

1. Xotin kishi bilimli bo'lsin
2. U dinga ishonishi kerak
3. Uyatli, sharm-hayoli
4. Tabiatan jasur
5. O'z erini qattiq sevishi
6. Tug'ish va bola tarbiyasi haqida o'ylashi
7. Ezma bo'lmasligi
8. O'z eriga bo'ysinishi
9. To'g'ri, kamtar va farosatli bo'lishi
10. U harch vaqt o'z sha'niga dog' tushirmasligi
11. Eri bilan ehtiyotkor bo'lib, uning hurmatini joyiga qo'yib muomila qilishi

shart

12. U o'z vazifasini va burchini yaxshi bilishi
13. Xotin oila ho'jaligidagi narsalardan to'g'ri, tejab foydalana bilishi
14. U o'z tabiati va yaxshi tomonlari bilan eridagi kamchiliklarni yo'qotishi kerak¹¹.

Ibn Sino ayollarimizga ana shunday murakkab va hayotiy vazifalarni yuklaydi. Uni bu vazifalar qanchalik og'ir bo'lmasin u oilani mustahkamlashda asosiy vosita xizmatini o'taydi.

Oilaning asosiy muhim vazifalardan biri farzand tarbiyasi, uni sog'lom, baquvvat, har tomonlama kamolga yetgan, ma'naviy boy, ahloqiy pok va jismoniy sog'lom kishilarni tarbiyalash ilk bor oilada amalga oshiriladi. Shu bois hozirgi kunda oila va undagi o'zaro ahloqiy munosabatlar, xususan, bola tarbiyasi masalalari aynan shu kunning dolzarb va ijobiy hal etishi lozim bo'lgan muammolar qatoridan o'rin olgan. Zero oilada turmushning yaxshi tashkil etilgan muayyan ichki tartibi, ya'ni mehnat, dam olish, ovqatlanish, o'quv mashg'ulotlari, o'yinlar, sayr qilish, madaniy ko'ngil ochish kabilar ko'ngilgidek ichki intizomni vujudga keltiradi. Shuning uchun ham doimo, har qanday sharoitda ham oilada o'zaro normal munosabatlarni saqlashga, unda sog'lom vaziyat o'rnatishga harakat qilish lozim. Chunki, oilada shunday sog'lom vaziyat bo'lmas ekan, bola tarbiyasida ham, er-xotin o'rtasidagi munosabatda ham, qo'yinki, oilaning boshqa a'zolari o'rtasida ham totuvlik bo'lmaydi, buning oqibatida har xil ko'ngilsiz voqyealarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Bobokalonlarimizdan Yusuf xos Hojib – «Oiladagi eng ulug' fazilat ezgulik va go'zal xulqdir. Ikkinchisi – rostlik, uchinchisi – hayot hisoblanadi. Mana shu uch fazilat birlashsa, kishi baxtiyor

¹¹ S.Raximov. "Abu Ali Ibn Sino – ta'lim va tarbiyalash xakida". T. 1967, 93-bet.

bo'ladi, qut-iqbol uning huzuriga bosh urib keladi»,¹² – deb aytgan edilar. Xalq muammolaridan: «Farzand aziz-odobi undan aziz» o'z o'rnida aytilgan.

Hozirgi davr barcha sohadagi kabi oila ota-ona va bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar masalasini, farzandlar tarbiyasi masalasini to'g'ri va ijobiy hal etishni ko'ndalang qilib qo'ymoqda. Bu muammoni kishini ma'naviy jihatdan yuksaltirish asosidagina hal qilish mumkin. Zero oila jamiyatning ajralmas zarur qismidir.

Shunday qilib, oila ikkita katta o'lkan ijtimoiy vazifani: farzandlarni dunyoga keltirish hamda ularga to'g'ri tarbiya berishni yo'lga qo'yadi. So'nggi vaqtda oila va bolalar tarbiyasida anchagina muammolar yig'ilib qolganligi kuzatiladi. Buning oldini olish maqsadida, chora-tadbirlar, ya'ni 1989 yil 28 fevral va 1 mart kunlari Toshkent shahrida «Yoshlar va o'smirlar o'rtasida, ularning tarbiyasida maktab, oila, mehnat jamoalari va jamoatchilik hamkorlik ishini takomillashtirish» mavzusida o'tkazilgan jumhuriyat miqyosidagi ilmiy-amaliy konferensiyani aytish mumkin. Bir qator metodik qo'llanmalar: «Oilada bola tarbiyasi», «Oilada ruhiy yordam», «Oilaviy munosabatning tibbiy jihatlari», «Oilani rivojlantirishning regional xususiyatlari» kabi qo'llanmalar tavsiya etildi.

Ayniqsa, jahonda oila va bolalar tinchligi, osoyishtaligini yanada mustahkamlash maqsadida 1989 yil 17 mayda Toshkentda Osiyo-Tinch okean regionini mamlakatlari xotin-qizlar jamoatchiligining «Xotin-qizlar tinchlik uchun» mavzusidagi anjumani bo'lib o'tishi katta ahamiyatga ega.

Keyingi paytda televideniye va radio eshittirishlarida ham oila tarbiyasi mavzusiga katta ahamiyat berilmoqda, chunonchi: «otalar so'zi-aqlning ko'zi», «qari bilganni pari bilmas», «hayot va zamon», «odobnoma», «Qadriyatlar» kabi ko'rsatuvlar shular jumlasidandir.

Bola tarbiyasida eng avvalo oila hayotini to'g'ri yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, rostgo'ylik, samimiylik, sadoqatli shirin suxan bo'lishi bola kamolotida beqiyos hayotiy muhim vositadir, bu borada «Hadis» namunalarida bunday deyilgan: «Gaplarning yomoni bu yolg'onchilikdir, yolg'onni hazil bilan ham, jiddiy ham gapirib bo'lmaydi. Ota o'z bolalariga biron narsani va'da qilib keyin bajarib qo'ysin. Rostgo'y odamga yaxshi baho, yomon odamga yomon beradilar. Chaqimchilik ham yomon illatdir, chunki u tufayli odamlar o'rtasi buziladi»¹³. Ayrim ota-onalar, ayniqsa otalar farzandlari oldidagi burchini oilani faqat moddiy jihatdan ta'minlashgina tushinadilar. Otalik burchi faqat ono topib kelishdan iborat emas-ku.

Xalq bolalarning hatti-harakatiga, qiliqlariga baho berar ekan, doimo ularning ota-onalariga o'xshashlik tomonlarini qidirishgan. Xalqimiz orasida «onasini ko'ru-qizini ol» yoki «otasining o'g'lida» degan gaplarning yurishi fikrimizning asosidir.

O'zbek xalhiga xos boy urf-odatlarini ham hozirgi kunga kelib, bolalarimiz u yoqda tursin hatto ayrim ota-onalarning o'zlari ham bilishmaydi, bilishsa ham amal

¹²Yusuf Xos Xojib. «Kutadru bilig», T. 1990, 38-bet.

¹³ Karang. «Axloq – odobga oid xadis namunalari». T. «Fan», 1990, 46-bet.

qilishmaydi. Shunday ekan ushbu oilalarda tarbiyalangan bolalardan bu haqda nimani ham talab qila olasiz.

Hayriyatki, endilikda ana shu yo'qotilgan ajoyib sharqona an'analarimiz tiklanmoqda. Zero bu yoshlarimizni o'z xalqiga, o'z Vataniga, o'z milliy an'analariga cheksiz hurmat ruhida tarbiyalashda beqiyos xazina bo'lib xizmat qilish mumkin.

Shuni ham ta'kidlash lozimki, O'zbekiston Respublikasi bo'yicha nikohlar umumiy soni o'sishi bilan ajralishlar umumiy sonining ham o'sayotganligi tashvishlidir. Respublika bo'yicha umumiy ko'rsatgichga nisbatan Andijon viloyati bo'yicha umumiy ko'rsatgichga nisbatan oila qurish va ajralishlar miqdori o'tgan uch yil mobaynida sezilarli darajada kamaygan¹⁴.

O'zbekistonda nikoh va ajralishlar soni

Yillar	Nikohlar soni, ming	Ajralishlar soni, ming	Har 1000 aholi hisobiga	
			nikohlar	ajralishlar
2007 yil	173,6	22,5	10,9	1,4
2008 yil	200,8	26,1	11,0	1,4
2009 yil	217,1	29,9	10,6	1,5
2010 yil	270,3	33,4	12,9	1,6
2011 yil	235,9	32,8	11,0	1,5

Andijon viloyati bo'yicha nikoh va ajralish soni

Yillar	Nikohlar soni, ming	Ajralishlar soni, ming	Har 1000 aholi hisobiga	
			nikohlar	ajralishlar
2009 yil viloyatda shaharlar	22468	1785 7,9%	11,2	0,8
	5967	1172 19,2%	11,9	2,3
2010 yil viloyatda shaharlar	14487	1344 9,2%	7,3	0,7
	4627	886 19,2%	9,2	1,8
2011 yil viloyatda shaharlar	16485	1163 7,5%	8,0	0,5
	4057	567 14,6%	7,2	1,2

Oilaviy ajralishning asosiy sabablari nimalar?

Ajralishlarning tarafdorlari ko'proq kim: erkaklarmi yoki ayollarmi. Qaysi birlari ko'proq aybdor, hozirda qanday omillar oilaviy qo'ydi-chiqdilarga sabab bo'lmoqda.

Olib borilgan sosiologik tadqiqotlar natijalariga ko'ra oilaviy ajralishlar 70 foizidan ayollarning, faqat 30 foizida esa erkaklarning da'vogarligi asosida sodir bo'lmoqda.

41,4 foiz ajralishlarning asosiy aybdori erkaklar, 26,8 foizida ayollar, 24,5 foiz har ikki tomonning o'zaro kelisha olmaganligi sabali, 7,3 foizini esa kelin bilan qaynona o'rtasida kelishmovchilik bo'lganligi oqibatida oila buzilmoqda.

Hozirda qo'yidagi omillar oilaviy ajralishlarga ko'proq sababchi bo'lmoqda:

1. Er o'z oilasini moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llamasligi, erlik burchini, oila boshlig'i sifatidagi mas'uliyatli vazifasini bajarmayotganligi tufayli

¹⁴ Sotsial monitoring. 2012 (YUNISEF)

2. Erning spirtli ichimlikka, narkotik moddalarni iste'mol qilishga berilganligi va natijada sog'lom oilaviy muhitning buzilishi oqibatida

3. Ayollarning o'z eriga nisbatan qo'pol munosabatda bo'lishi, erni er o'rniga ko'rmasligi, mensimasligi va oilada ayollik burchini his qilmasligi natijasida

4. Er-xotin o'rtasida o'zaro hurmatning yo'qligi, harakterning to'g'ri kelmasligi, oddiy muammo madaniyatini bilmasliklari.

Olib borilgan sosiologik tadqiqotlarimiz shunday biror qonuniyatli hodisani tasdiqlamoqdaki, unga ko'ra, oilaviy hayotda o'zlarini baxtli deb hisoblagan ayollar-bular ish joyida muvaffaqiyatga erishgan, har tomonlama qiziqishga va qobiliyatga ega bo'lgan, mustaqil, tashqi ko'rinishidan kelishgan go'zal bo'lgan ayollar emas, balki jiddiy yumshoq ko'ngilli, o'z oilasiga jonkuyar, chekinuvchan bir gapdan qoladigan ayollar ekan. E'tibor berilsa haqiqiy oilaviy baxtga erishish omillari asosan axloqiy munosabatlarga borib taqalar ekan.

Bozor munosabatlariga o'tish sharoitida oila bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy muammolarni hal etib borishdan sosiologik ilmiy-amaliy tadbirlar ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Bizningcha, qo'yidagi tadbirlarni amalga oshirish zarur:

1. Viloyat va shahar hokimligi qoshida «oila xizmati» bo'yicha bo'lim tashkil qilish maqsadga muvofiqdir. Unda asosiy maqsad sosiologik tadqiqotlar natijalariga asoslangan holda oila mustahkamligini oshirish.

2. Nikohning rolini ko'tarish, nikoh oldida er-xotin mas'uliyati, burchiga bo'lgan talabni oshirish

3. Mahallaning, mahalla va guzarlarda oqsoqol-keksa kishilarning rolini, ularning ta'sirini oshirish

4. Qon-qarindosh-urug', og'a-inilarning rolini jamoatchilik bilan birga mas'uliyatini oshirish, oilaga ular ta'sirini oshirish yo'llarini amalga oshirish

5. Oila, nikoh, axloq, huquq va qonunning mutanosibligini takomillashtirish hozirgi muhim-dolzarb vazifalari bo'lib qolishi zarur.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, hozirgi ya'ni bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida respublikamizda oilaning ma'naviy, siyosiy kamolotga erishish uchun, iqtisodiy tomondan mustahkam, mukammal bo'lishi uchun keng imkoniyatlar berishga har tomonlama harakat qilayapti, buni biz O'zbekiston Respublikamizning «Konstitusiyasi»da ham ko'rdik, yuqorida ko'rsatilgan fikrlardan yetarlicha xulosa chiqarilsa, oilaning individual xususiyatlari harakteri, xulq-odobi, qobiliyati mukammallashsa yaxshi fazilatlarga yo'naltirilgan bo'lsa, bunday oilani har tomonlama kamol topgan oila deb hisoblash mumkin.

II Bob. MUSTAHKAM OILA JAMIYAT TARAQQIYOTINING POYDEVORIDIR.

II. 1. Mustahkam Oila jamiyat taraqqiyotining muhim omili.

Mustaqil taraqqiyot va rivojlanish yo'lidan borayotgan O'zbekiston Respublikasida huquqiy-demokratik davlat va erkin fuqarolik jamiyati qurish jarayonida uning yaxlitligini kafolatlovchi oila institutini mustahkamlash borasidagi davlatning istiqbolga yo'naltirilgai aniq siyosati olib borilmoqda. Amalga oshirilayotgan islohotlarning barchasi oila va har bir fukaroniig manfaatini ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlashga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir. Kuchli ijtimoiy siyosat olib borishdek muhim tamoyilni hayotga tatbiq etish uchun mustaqilligimizning dastlabki kunlaridan boshlab qator qonunlar, qarorlar qabul qilindi. Bularning asosiy maqsadi, mamlakatimiz rahbari ta'biri bilan aytganda, bozor iqqisodiyotiga o'tish jarayoiida el-yurtimiz hayotiga keskin salbiy ta'sir ko'rsatadigan ogir oqibatlarni imkon qadar kamaytirish, ijtimoiy himoyaga birinchi galda muhtoj bo'lgan aholi toifalari - ko'p bolali va kam ta'minlangan oilalar, yolg'iz keksalar, yetim-yesir va nogironlar, talaba va pensionerlarning manfaatlarini har tomonlama himoya etishdir.

Ma'lumki 1997 yilda boshlab yurtimizga kirib kelayotgan yilga nom berish an'anaga aylandi. Yillarga nom berishda albatta xalqimiz hayoti uchun ustuvor vazifalarni hal etish, «hayotimizda muhim ahamiyatga ega bo'lgan muayyan ijtimoiy masalani yechish maqsadida kuch va imkoniyatlarimizni safarbar qilib, katta-katta ishlarni amalga oshirish»dek muhim vazifa yotadi.

Mustakilligimiz davri tarixi kuchli ijtimoiy siyosat mamlakat rahbari faoliyatining negizida ekanini tasdiqlamoqda. Har bir yilni «Oila yili», «Inson manfaatlarini qadrlash yili», «Qariyalarni qadrlash yili», «Mahalla yili», «Ayollar yili», «Yoshlar yili», «Barkamol avlod yili» «Kichik biznes va tadbirkorlar yili», «Mustahkam oila yili», «Obod turmush yili» kabi nomlar bilan atalishi va har bir yil uchun alohida Davlat dasturlari qabul qilinishi, natijada turli xil xayr-saxovat tadbirlari xalqimiz tomonidan olqishlanib kelinmoqda. Yillar davomida e'lon qilingan yillarning barchasi o'zining ma'no va mazmuni bilan bir-biriga juda yaqin, ular yildai yilga bir-birini to'ldirib, mantiqiy va uzviy suratda davom etib kelmokda. Qaysi yilga qanday nom bsrilishidan qat'iy nazar bir narsani unutmaslik kerakki, ularning markazida inson, uning huquqlari, manfaatlarini yotadi.

Mamlakatimizda oila barqarorligi -jamiyat barqarorligi sifatida e'tirof etilib, shaxsning oilada kamol topishi uchun barcha hukukiy asoslar yaratilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasida oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga egadir, deb belgilab qo'yilgan.

Oilani davlat tomonidan muhofaza qilinishi O'zbekiston Respublikasining Oila, Fuqarolik va Mehnat kodekslarida. «Aholini ish bilan ta'minlash to'grisida»-

gi, «Fuqarolar sogligini saqlash to'grisida»gi, «Xotin-qizlarga qo'shimcha imtiyozlar to'grisida»gi kabi kator qonunlarda mustahkamlab qo'yilgan.

Aholining ijtimoiy himoya qilish ko'lamlarini kengaytirish va kuchaytirish, aholining muhtoj toifalari va oilalarga, nogironlar va yolgiz keksalarga aniq, tabakalashtirilgan tarzda yordam ko'rsatish samaradorligini oshirish, aholi daromadlari darajasidagi farqlarni keskin oshishiga yo'l qo'ymaslik, jamiyatda hamjihatlik, ezgulik va mehr-shafqat muhitini qaror toptirish bo'yicha aniq maqsadga yo'naltirilgan chora-tadbirlar kompleksi amalga oshirilib kelinmoqda. Bunga misol kilib O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 23 yanvarda PQ-573-sonli «Mustahkam oila yili Davlat dasturi to'grisida»gi karori e'lon kilinganligini ta'kidlash mumkin.

Mamlakatimizda oila muhofazasiga karatilgan qator qonunlar va qonunosti hujjatlari qabul kilinishi bilan birga ularni amalga oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar ham ishlab chikilgan. Bular jumlasiga yuqorida qayd etilgan davlat dasturlari bilan birga ular asosida ishlab chiqilgan hududiy dasturlar kiradi. Undan tashqari turli xil nodavlat tashkilotlari, jamoatchilik, mahalla va boshqa o'zini-o'zi boshqarish organlari ham oila masalasiga muntazam yondashadilar. Buning sababi oilaning mustahkamligi - bu vatan, yurt mustahkamligi hakidagi tasavvurlarning bizning ongimizda kadimdan chuqur ildiz otganligidadir. Shu o'rinda shuni ta'kidlash zarurki, muqaddas qadriyatimiz bo'lmish oilani mustahkamlash, bu boradagi tariximizni o'rganish, uni targib va tashviq qilish ishlari muntazam davom ettirilishi, bunda asosan yoshlarimiz tarbiyasiga e'tiborni qaratishimiz zarur. Ommaviy axborot vositalari, joylardagi uchrashuvlar, turli tadbirlar orkali bugungi kundagi oila munosabatlarining muammolarini hal etishda tarixiy oila munosabatlari tarziga to'xtalish, uning eng qimmatli, ilgor jihatlarini zamonaviy me'yorlar bilan uygunlashtirishga harakat qilish lozim. Fikrimizcha oila masalasiga e'tibor orqali jamiyatimizdagi barqarorlik va hamjihatlikni yanada mustahkamlagan bo'lamiz.

Mustakillik yillarida oila va nikoh munosabatlarini mustahkamlashning ahami-yatiga alohida urg'u bergan yurtboshimiz I.A.Karimov o'zining «Yuksak ma'naviyat -yengilmas kuch» kitoblarida «... oila institutini jamiyatning boshqa muhim ijtimoiy tuzilmalari, yurtimizdagi ma'naviy o'zgarishlar bilan uyg'un tarzda rivojlantirish, uning nufuzini oshirish masalasiga davlat siyosatining eng muhim va ustuvor yo'nalishi sifatida doimiy e'tibor berib kelmokdamiz»¹⁵ deb ta'kidladilar.

Muhtaram yurtboshimiz boshchiligida hukumatimiz tomonidan yurtimizda oila institutini amalda mustahkamlash, uning nufuzini har tomonlama oshirish, huquqiy asoslarini barqarorlashtirish masalasida talay ibratli ishlar amalga oshirildi va oshirilmoqda. Oilaning har bir a'zosi barobarida aynan unda kamol topayotgan yosh avlodga alohida e'tibor berilayotganligi, 2012 yilning «Mustahkam oila yili» deb e'lon qilinish, maxsus davlat dasturi qabul qilinganligi va yaratilayotgan imkoniyatlar davlatimizning g'amxo'rligining yaqqol ifodasidir.

¹⁵ I.A.Karimov «Yuksak ma'naviyat -yengilmas kuch» T. 2008 y. 112-b

Oilalarimizda har tomonlama sog'lom muhit hukmron ekan, farzandlarimiz barkamol voyaga yetadilar, fuqarolari barkamol jamiyat esa harch qachon zavob topmaydi. Jamiyat tayanchi sog'lom oila bo'lar ekan, farzandlari millat darajasida tafakkur qilishga qodir bo'lgan bunday yurt barqaror taraqqiyot yo'lidan og'ishmaydi, amalga oshirayotgan barcha islohotlarimiz albatta samara beradi.

Darhaqiqat, yurtimizda 21 yillik mustaqillik davrida oila va nikoh munosabatlarini takomillashtirishning qonuniy bazasi yaratildi. 1998 yilda qabul qilingan «Oila Kodeksi»da oila munosabatlarining barcha jabhalari reglamentasiya qilingan. 2012 yilda Oliy Majlis Senati tomonidan uning 49 –moddasiga tegishli o'zgartirishlar kiritildi, qolgan moddalarning amalda ishlashi ham muntazam monitoring qilinmoqda. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan boshqa qator Kodeks va qonunlarda, Prezident Farmonlari va Vazirlar Mahkamasining qarorlarida ham bevosita oila a'zolarining, jumladan, hotin-qizlar va bolalarning manfaatlarini himoya qilingan.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, mamlakatimiz taraqqiyotida muhim va unutilmas voqyea 2012 yilda ro'y berdi. Muhtaram yurtboshimiz tashabbuslari bilan ushbu yilning «Mustahkam oila yili» deb e'lon qilinishi barcha jamoatchilikning diqqat-e'tiborini oila institutiga qaratgan bo'lsa, Vazirlar Mahkamasining maxsus 2008 yil 54 – qarori bilan 2 fevral kuni Respublika «Oila» ilmiy – amaliy markazining tashkil etilishi bu masala amalda ham davlatimizning ustuvor siyosati yo'nalishidan biri sifatida oila manfaatlarini himoya qilish ekanligini isbotladi.

Bugungi kunga kelib, «Oila» markazlari oila muammolarini o'rganuvchi va ularning amaliy yekchimini izlab, manfaatdor tashkilotlarga o'z tavsiyalarini berib kelayotgan, Fan va texnologiyalar Markazi tomonidan e'lon qilingan turli loyihalarning xulosalarini amaliyotga tatbik etadigan noyob, o'ziga xos tashkilotlardan biriga aylandi. Uning tasarrufida faoliyat ko'rasatayotgan aspirantura bo'limi oilashunoslik borasida oliy malakali mutaxassislarni tayyorlayotgan maktab hisoblanadi. 1999 yildan buyon 13.00.01 - umumiy pedagogika, pedagogika va ta'lim tarixi hamda 19.00.05 - ijtimoiy psixologiya, etnososnologiya ixtisosliklari bo'yicha yukori malakali kadrlar tayyorlayotgan aspiranturada jami 55 iafar yoshlar tahsil olib. ularning 20 nafari bugungi kunga kelib fan nomzodlari ilmiy darajalariiii olib xalk xo'jaligining turli tarmoklarida samarali faoliyat yuritmokdalar.

Oilashunoslarning turli bo'gin maorif muassasalari, jumladan, oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalari bilan hamkorligi bois ayni paytda poytaxtdagi kator oliygohlarda oilaviy tarbiya va ta'lim bilan shugullanuvchi kadrlar taysrlovchi hamda mahallalarda oila ma'naviyati va madaniyati masalalari bilan shugullanadigan ijtimoiy xodimlar ixtisosliklari ta'sis etildi. Ular joylarda mahalla fukarolari yig'inlari koshida joriy etilgan diniy ma'rifat va axlokiy-ma'iaiy masalalar bo'yicha mahalla maslahatchilari bilan oilaviy masalalarni joyida hal kilish, yolg'iz, nochor, noto'lik oilalarni ijtimoiy muhofaza kilish, oilaviy nizolariii bartaraf etish, yarashtirish komissiyalari bilan ajrim holatiga yakinlashib kolgan oilalarni saklab kolish kabi savobli ishlarni yo'lga qo'yib kslmokdalar. Maktab ta'limi dasturiga o'n olti soatlik oilada sog'lom turmush tarzi va sharkona turmush

madaniyatining iodic jihatlarini yoshlarga o'rgatuvchi «Tibbiyot asoslari» kursi kiritildi. Bu kurs mohiyatan oila uchun ijtimoiy tibbiyotdir. Urta maxsus ta'lim muassasalari bo'lmish kasb-hunar kollejarida esa «Oila isixologiyasi» kursi joriy etilib, o'kitilmokda. Bu ishlarning barchasi yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda katta amaliy ahamiyat kasb etmokda. «Oila» markazi o'z navbatida ushbu o'kuv yo'nalishlari va ota-onalar uchui «Oila kutubxonasi» ruknida har yili o'nlab o'kuv ko'llanmalari, darslik. risola va bukletlar tayyorlab nashr etmoqda.

Republika xotin-kizlar ko'mitasi. «Oila» markazlari, «Soglom avlod uchun», «Ekosan» kabi xalkaro xayriya jamgarmalari. viloyatlardagi «Oila» markazlarining oxirgi yillardagi say'i-harakatlari amalda tanlangan yo'lning, oila va onalikni muhofaza kilish mexanizmining to'gri va okilona tanlanganligini. oila salomatligini kafolatli mustahkamlash borasida amalga oshirayotgan ishlarimiz samara berayotganligini ko'rsatib turibdi. Shuni qat'iy bir asos bilan aytish mumkinki, bugun O'zbekistopda oila va nikoh munosabatlaripi mustahkamlash, oilani kadriyat sifatida butun jamiyat tomoiidai e'tirof etilishini ta'minlovchi milliy mexanizm ishlab turibdi. Bundan tashqari, ushbu munosabatlar konun yo'li bilan ham kafolatlanganki. joylardagi ijro hokimiyatlari barcha chora-tadbirlarni muayyan karor va ko'rsatmalar asosida izchil amalga oshirmoqda.

Mamnuniyat bilan ta'kidlash mumkinki, O'zbekistonda yildan yilga nikohga kirish istagini bildirayotgan yoshlar soni ortib bormoqda. Statistik ma'lumotlardan mustakillik yillarida aholiing tabiiy o'sish sur'atlari va tugilish koeffisiyentlari kamayib borayotganligiga karamay, nikohga kirish koeffisiyenti ortib, ajrimlar soni kamayib borayotganligini ko'rish mumkin.

Bu bir tomondan, rasmiy nikohga nisbatan aholida huquqiy madaiiyatning tobora ortib borayotganligi, ikkinchi tomondan, oila qadriyat sifatida aholi ongiga singib borayotganligi hamda qonuniy nikohning ijtimoiy jihatdan muhofazada ekanligining tan olinayotganligidan darak beradi.

Ta'kidlash joizki, 1991-2012 yillar mobaynida respublikada jami 3 million 245400 ta nikoh holatlari kayd etildi, ya'ni shu davr oraligida salkam 7 million nafar yoshlar rasmiy nikohga kirib, mustakil hayot ostonasini bosdilar.

Oila va nikoh borasidagi ijobiy tendensiyalardan yana biri - bu yigit va qizlarning iikohga kirish yoshidagi o'zgarish-lardir. Oxirgi yillarda o'tkazilgan tadqiqotlarimizdan m'lum bo'lishicha, birinchi marta nikohga kirgan yigitlarning o'rtacha yoshi 24,3 va qizlarniki 21,5 yoshni tashkil etmokda. Zero, agar eslaydigan bo'lsak, 90-chi yillarning boshida nikohping yosharishi ba-shorat kilingan edi.

Xususan, 1991 yilda nikohga kirgan jami qizlarning 8,6 foizi 18 yoshga to'lmagan edi, bu ko'rsatgich 2006 yilda 2,4 foizni tashkil etdi. Bu nikohga kirgan kelinchaklarning 84 foizidan ziyodi 18-24 yoshda turmush qurmoqda, demakdir. Mustakillik yil-larida nikohga kirgap yigitlarning yosh gu-ruhlarida ham o'zgarishlar ro'y berdi. Xususan, 20-24 yosh guruhida nikohga kirgan yigitlar salmogi 15,6 foizga qisqardi. 25-29 yosh guruhidagilarda esa u deyarli 2 maro-tabaga ortdi. Shuningdek, 30 va undan katta yoshda oila qurgan yigitlar salmogi ham yil sayin oshmoqda.

Markaz tomonidan amalga oshirilayotgan loyihalar, aholi o'rtasida amalga oshirilayotgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar. yosh oila a'zolari, kelin-kuyovlar bilan o'tkazilayotgan maksadli o'kuvlardan ko'zlangan asosiy maqsad - oilaning barqarorligini ta'minlovchi omillar bilan aholini tanishtirish, ularni tahlil qilish va oilaning tarbiyalovchi, ma'naviy va ma'rifiy makomini yanada ko'tarish orqali turmush farovonligiga erishishdir. Urni kelganda ta'kidlash joizki, 10 yil mobaynida oilaning turli muammolarini o'rgapishga bag'ishlangan 2 ta fundamental, 16 ta tatbiqiy va 2 ta innovasion, 8 ta xalqaro loyihalar markaz olimlari tomoidan muvaffaqiyatli bajarildi va bajarilmoqda.

Respublikamizning turli hududlaridagi tugilish sur'atlari va sifati avvalo. xotin-kizlarning ma'lumotlilik darajasi, ularning shaharda yoki qishlokda yashashi. rasmiy nikohda bo'lish yoki bo'lmasligi ko'rsatgichlariga mosdir. Shuiga ko'ra, bizda oilalarning ko'pbolali turidan o'rtacha yoki kam bolali turiga o'tish kuzatilmokda.

O'zbekistonda oilalarning farzandlar soniga ko'ra differensiasiyasi

Bola soniga kura oila turi	Bolalar soni	Foizda
Ko'p bolali	7-8 nafar	5,9
Ko'p bolali	5-6 nafar	17,4
Urtachasonli oila	3-4 nafar	38,1
Kam sonli	1-2 nafar	36,5

Oilalarning farzandlar soniga ko'ra tarkibiga e'tibor bersak. oxirni yillarda o'rtacha sonli farzandlari bor oilalar miqdori ortib bormoqda, keyingi o'rinda 1 yoki 2 nafar farzandi bor bo'lgan kichik oilalar turadi (4-jadval).

Lskin oilani mustahkamlash, onalik va bolalikni muhofaza qilish borasida muammolar va dolzarb tezda xal kilinishi lozim bo'lgan masalalar yo'q emas.

Viloyatlarda viloyat hokimliklari tashabbuslari bilan 1998 yildan buyon faoliyat yuritib kslastgan «Oila» ilmiy-amaliy markazlari oilalar borasidagi har bir muammoni har bir hududning o'ziga xosligidan kelib chiqish o'rganishlari va birinchi navbatda nikoh ajrimlarining kamayishi, notinch va nokobil oilalarning kamayishi orkali xotin-qizlar jinoyatchiligi, voyaga yetmaganlar o'rtasida qonunbuzarliklarga yo'l ko'ymaslik choralari izlashlari, o'z joniga qasd qilish, deportasiya, nokonuniy migrasiya, odam savdosi kabi qator salbiy holatlarni bartaraf etish, ular profilaktikasi bo'yicha samarali usullarni izlab topishlari lozimdir.

Bu ishlarni ular joylardagi xotin-qizlar qo'mitalari, mahallalardagi diniy-ma'rifat va ma'naviy-axlokiy tarbiya masalalari bo'yicha maslahatchilar bilan ham-korlikda va hamjihatlikda amalga oshirishlari. yurtimizning ozod va obod. xalkimizning hayoti farovon bo'lishiga o'z hissalarini ko'shishlari shart.

Zero muhtaram Prezidentimiz ta’birlari bilan aytgaida, «Har qaysi millatning o’ziga xos ma’naviyatini shakllantirish va yuksaltirishda. hech shubhasiz. oilaiig o’rni va ta’siri beqiyosdir. Chunki insonning eng sof va pokiza tuygulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bagrida shakllanadi»¹⁶. Shunday ekan biz, oilashunos olimlar va joylarda oila manfaatlarini amalda himoya kilishdek savob ishga qo’l urgan mutaxassislar o’z oldimizga dadil vazifalar qo’yilishimiz darkor.

Birinchidai, farzandlarimizii milliy tarbiya, axloq-odob, yuksak ma’naviyat asosida voyaga yetkazishning dolzarbligini inobatga olib, oila muhiti va undagi ma’naviyatni barkarorlashtirishping eng ta’sirchan va amalda sinovlardan o’tgan usul va yondashuvlarni takomillashtirish;

Ikkinchidan, bola ongi shakllanishining ilk maskani oila ekanligidan kelib chikib, ota-onalikning tarbiyaviy imkoniyatlarini yanada kuchaytirishning moddiy va ma’naviy asoslarini ilmiy-amaliy jihatdan chuqur o’rganish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish;

Uchinchidan, milliy mentalitetimiz xususiyatiga ko’ra bola shaxsining tarbiyalanganlik darajasini belgilashda mahalla omilining roli katta. «Mahalla - ham ota, ham ona» degan naql ham bejiz emas. Shu bois mahallalar koshida eng faol, ko’pni ko’rgan, ma’naviy darajasi yuksak fuqarolarning potentsiallaridan foydalangan holda turli o’quv markazlari, to’garaklar, Klublar, ijtimoiy ko’nikma maskanlari, maslahatxonalar, «Ishonch telefonlari» kabi ijtimoiy institutlar tashkil etish va ular samaradorligini monitoring qilish uslublarini takomillashtirish;

To’rtinchidan, soglom turmush tarzini keng targibot qilish, karindosh-uruglar o’rtasidagi nikohlarning barham topishiga erishish, asr balosi hisoblanmish OITS va SPID epidemiyasining oldini olishda oila instituti va onaning rolini ko’tarishga bagishlangan fundamental va amaliy tadqiqotlar o’tkazish zarur. Bu ishlarda bizga muhtaram Prezidentimizning oilani, onalik va bolalikni ijtimoiy jihatdan muhofaza qilishga oid ko’rsatmalari, Farmon va Farmoyishlari, amaldagi qonunlar, Vazirlar Mahakamasining qarorlari dasturilamal bo’ladi.

O’zbekiston Respublikasida shaxsning har tomonlama kamol topishi uchun u ma’naviy soglom oila muhitida, tinchlik, birdamlik, tenglik ruhida tarbiya olishi va shakllanishi uchun barcha sharoitlarni yaratilishining barcha choralari ko’rilib kelinmokda. Buning uchun eng avvalo oilaning makomini belgilash, yosh oila a’zolarini qo’llab-quvvatlash, oila a’zolari o’rtasidagi va oila bilan bogliq barcha munosabatlarni tartibga solish maqsadida huquqiy asoslar yaratildi.

O’zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining aloxida XIV bobi oilaga bag’ishlangan bo’lib, unga ko’ra oila jamiyatning asosiy bo’ginidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo’lish huquqiga egadir (Konstitusiyaning 63-moddasi). Oilaning muqaddas ekanligi yana shu bilan izohlanadiki, u ikki shaxsning mutlaq erkinligi, ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligi asosida tuziladi (63-modda). Farzandlar ota-onalarning nasl-nasabidan va fukarolik holatidan qat’i nazar qonun

¹⁶ И.А.Каримов. Оила фаровонлиги - миллат фаровонлиги."Ўзбекистон". Т.6. 1998, 40-бет.

oldida tengdirlar (65-modda). Bu qoidalar ham konstitusion norma hisoblanib, u azaliy qadriyatlarimizdan bo'lmish oilaning ikki shaxsning roziligi bilan tuzilishi shart ekanligi haqidagi qoidaning inson huquqlari ta'milinishining zaruriy sharti bo'lgan teng huquqlilik prinsipi bilan uygunlashuvi sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasida ota-onalar o'z farzandlarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majbur ekanligi, davlat va jamiyat yetim bolalarni va ota-onasining vasiyligidan mahrum bo'lgan bolalarni boqish, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlashi, bolalarga bagishlangan barcha xayriya faoliyatlarini ragbatlantirishi belgilab qo'yilgan (64-modda).

Oilani qo'llab quvvatlash va bola manfaatlarini muhofaza qilishga qaratilgan konstitusiyaviy normalar kator qonun va qonun osti hujjatlarida o'z aksini topgan¹⁷. Jumladan, «Xotin-qizlarga qo'shimcha imtiyozlar to'g'risida»gi qonunda yosh bolali, ko'p bolali ayollarni ishga qabul qilishda imtiyozlar belgilangan. Emizikli bolasi bor ayolga qo'shimcha imtiyozli tanaffuslar berilishi shartligi, yangi oila qurayotgan yoshlarini bepul tibbiy ko'rikdan o'tkazish, yosh oila a'zolari, homilador ayollar, voyaga yetmagan bolalar bepul tibbiy xizmatlardan foydalanish huquqiga ega bo'lishi va ta'minlanishi haqidagi kafolatlar mustahkamlab qo'yildi. Oilani, onalik va bolalikni muhofaza qilishga qaratilgan qonunlar bilan birga qator qonun osti hujjatlari qabul qilingan bo'lib, ular jumlasiga - Vazirlar Mahkamasining 2000 yil 21 sentyabrdagi «Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiyalar faoliyatini takomillashtirish to'grisida»gi, 2002 yil 25 yanvardagi «Ayollar va o'sib kelayotgan avlodning salomatligini mustahkamlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'grisida»gi, 2002 yil 25 yanvardagi «2002-2003 yillarga mo'ljallaigan aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamini manzilli himoya qilish Dasturini amalga oshirish choralari to'grisida»gi, 2004 yil 7 sentyabrdagi «Bolalarni ijtimoiy ko'nikma markazini tashkil qilish to'grisida»gi qarorlarini misol qilish mumkin.

Qabul qilingan hujjatlarda xalqaro umume'tirof etilgan prinsiplarning milliy qonunchiligimizda aks ettirilgan. Masalan, «Bola huquqlari to'grisida»gi xalqaro Koivensiya qoidalariga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi BMTning bola huquqlari Qo'mitasiga muntazam ravishda Konvensiya qoidalarini bajarish yuzasidan davriy hisobotlarni taqdim etadi.

Alohida ta'kidlash kerakki, bola huquqlarini himoya qilish bo'yicha qabul qilingan xalqaro majburiyatlarni bajarish maqsadida O'zbekiston Respublikasida xalqaro-huquqiy me'yorlarni milliy qonunchilikka implementasiya qilish bo'yicha yetarli darajada katta ishlar olib borildi. Amaldagi qonunchilikda bola huquqlari va manfaatlarini, shuningdek, ularning himoyasiga alohida o'rin berilgan.

Shunga qaramasdan, O'zbekiston da bola huquqlari, ularning himoyasi bo'yicha davlat kafolatini ta'minlovchi alohida qonunchilik hujjatini qabul qilish zarurati yuzaga keldi. Mazkur qonunchilik hujjati mamlakat rahbariyati tomonidan o'sib kelayotgan avlodga berilayotgan e'tiborni yaiada oshirishni nazarda tutgan holda bola hukuklarini amalga oshirish va himoyalashni mutlaqo yangi bosqichga

¹⁷ O.Karimova "Qonun, oila, farzand va jamiyat". 2001 yil.

ko'tarish imkonini yaratdi. Yana shulardan kslib chikib. 2008 yilda «Bola huquklari kafolatlari to'grisida»gi O'zbskiston Rssiublikasi Qonuni qabul kilindi.

Qonunning o'ziga xosligi uning majmuaviyligidadir, ya'ni mazkur hujjat «Bola xukuklari to'grisida»gi Kopvensiya. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Koistitusiyasi va konunlarida nazarda tutilgan bola xukuklarining asosiy va ko'shimcha kafolatlarini mustaxkamladi. Qonun o'z xususiyatiga ko'ra o'ziga xos «Bolalar Konstitusiyasi» bo'lib xisoblanadi.

Rsspublika rahbariyati tomonidan ko'rilayotgan ana shu chora-tadbirlardan asosiy maksad birinchi navbatda oilani unda tarbiya topayotgan bolalarni xar kanday sharoitda har doim himoya kilish, maksadli yoki manzilli ko'makka muhtoj bo'lganlarga yordam berish ijtimoiy himoya kilish orkali sog'lom avlodni voyaga yetkazishdir. Buning uchun nafaqat bolalar hukuklarini kafolatlash, balki yosh oilani muntazam ko'llab-kuvvatlash maksadida 2007 yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidsntining «Yosh oilalarni moddiy va ma'naviy ko'llab kuvvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'grisida»gi Farmoni kabul kilindi. Farmonga ko'ra, yosh oila unda tarbiyalanastgan yosh avlod uchup talay imtiyoz va rivojlapish uchun imkoniyatlardan tashqari, yosh oilalarni ma'naviy jihatdan ko'llab-kuvvatlashni kuchaytirish, sshlarda o'zi kurgan yangi oila uchun gurur va mas'uliyat hissini. ota-onaga. ksksa avlod vakillariga hurmat-ehtrom. mehnat kilish va xalqimizning boqiy ma'naviy qadriyatlari ruxida bola tarbiyalashga intilish tuygularini shakllantirish, fukarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari orqali kam ta'minlangan oilalar farzandlari bo'lgan yoshlarga, shu jumladan nikohdan o'tish va to'y marosimlarini o'tkazishda ko'shimcha moddiy yordam ko'rsatish barcha mutasaddi davlat organlari va tashkilotlarining eng muhim vazifasi kilib belgilandi va ularning moddiy asoslari ham yaratildi.

Shu o'rinda yukorida ta'kidlapgan barcha chora-tadbirlarning ijro etilishida muhim vazifalar mahalliy hokimiyat organlari zimmasida ekanligipi alohida ta'kidlash zarur, negaki davlat hokimiyati organlari joylarda tegishli hudud majmuaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi boshkaruvini amalga oshiradi, ularning vazifasiga xalq ta'limi, maktabgacha va maktabdan tashqari tarbiya, shuningdek, bolalarni maktab-iitsrnatlar. bolalar uylari, maxsus maktablarda tarbiyalash. maktablar va bolalarning maktabgacha ta'lim muassasalari rivojini ta'minlash. ularning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, xomiylik va vasiylik organlari ishini yo'naltirish kabi masalalar kiradi. Mazkur chora-tadbirlarning barchasiii zamirida oilani va unda tarbiyalanayotgan bolalarni ijtimoiy himoya kilish yotadi. Ularning ijrosini ta'minlashda barchamizning mas'ul ekanligimizni bu borada jamoat nazoratini kuchaytirish zarurligini kayd etish joiz. Zero, oila bola manfaatlari ro'yobga chiqadigan himoya qilinadigan, uning huquklari amalga oshadigan maskan. Oilani muhofaza qilish orkali biz buyuk kslajagimiz yaratuvchilarini vorislarini voyaga yetkazamiz.

Jahonda yuz berayotgan globallashuv jarayonining mohiyatini atroflicha anglab yetish muhim ahamiyatga egadir. Global muammolar va globallashuv jarayonlari asosan XX asrning mahsuli bo'lsa-da, «global» atamasi qadimdan fanda ma'lum. Globallashuv tushunchasi fransuzcha global so'zidan olingan bo'lib, eng umumiy, umumjahon, yer sharini qamrab oluvchi mazmunini anglatadi.

Globallashuv jamiyat tarakkiyotining integrasiyalanishi natijasida hamda iqtisodiy, mafkuraviy va ekologik axborot tizimlarining rivojlanishi jarayonida yuzaga keladi. Ta'kidlash kerak, kommunikasiya vositalaridagi tub o'zgarishlar ham globallashuv jarayonining tezkorlik bilan rivojlanishini ta'minlamoqda. Globallashuv jarayoni ba'zi mamlakatlarning o'z maqsadlarini amalga oshirishida qo'l kelmoqda. Turli axborot yutuqlaridan foydalangan holda kadriyatlarimizga zid bo'lgan tamoyillarni informasion tajovuz qilish yo'li bilan mamlakatimizga, yoshlar ongiga singdirishga urinishlar mavjud. Masalai, demokratiyani eksport qilish, uning qandaydir universal modelini joriy etish kabi tendensiyalar asnosida diniy ekstremistik goyalar, xalqaro terrorizmni mamlakatimiz sarhadlariga kiritishga urinishlar mavjud. Bu urinishlar mohiyatida esa yoshlarda avvalo fikr karamligini shakllantirish yotadi.

Globallashuv jarayoni ba'zi hollarda axborot tajovuzini niqoblashda, uning mohiyatini jamoatchilikdan yashirishda o'ziga xos mafkuraviy shakl vazifasini bajaradi. Dunyoning mafkuraviy manzarasida muhim o'rii egallagan bu jarayonni, ya'ni axborot tajovuzlarining mohiyatini ochib berishda ma'naviy-ma'rifiy tarbiya muhim ahamiyatga egadir.

Bugungi axborotlar okimi uzluksiz kommunikasiya tarmoqlaridan uzatilastgan bir davrda xavfsizlikni ta'miplash, xatarlar, salbiy oqibatlarining oldini olish mas'uliyatli vazifadir. Shuning uchun mamlakatimiz aholisining turli qatlamlarida mafkuraviy immunitetni shakllantirishning ahamiyatini aloxida ta'kidlash mumkin. Ota-ona madaniy saviyasiping yukori bo'lishi ma'naviyati yuksak, ma'rifatli, iste'dodli, komil farzandlarini voyaga yetkazishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Vatan ravnaqiga munosib hissa qo'sha oladigan, ijtimoiy ongi shakllangan, milliy gururi baland, oilaparvar, millati, xalki va ona Vatanini ko'z qaro-chigidek e'zozlashga kodir farzaidlar bolalik yillarida avvalo oila muhitida munosib tarbiya olgan bo'ladilar. Ota va ona farzandlar uchun hamisha o'rnak va namuna timsollaridir.

Bolalarni ma'naviy-axlokiy tarbiyalashda oila mafkurasi, ma'naviyati dolzarb ahamiyatga ega. Oila muqaddas, bolalarning tarbiyasi, ota-ona vazifasi, oila boshliqlariga itoat, yuksak ehtirom ko'rsatish esa farzandlar burchidir. Xalqimizning ma'naviy, madaniyatiii rivojlantirish jamiyatga davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan vazifa bo'lib, unda oila ma'naviyatini yuksaltirish muhim rol o'ynaydi.

Turli mafkuraviy kurashlar avj olgan hozirgi davr ota-onalardan turli buzgunchi oqimlar bolani o'z girdobiga tortmasligi uchun bola tarbiyasida hushyor va sergak turishni takozo etadi. Ba'zi ota-onalarimiz, pedagog murabbiylarimizning loqaydligi begamligi hakida hadisu-shariflarda ham eslatilgan: «Kishining o'z kara-mogidagi kimsalarga beparvo bo'lishi uning gunohkor ekanligiga kifoyadir». E'tiborsizlik jamiyat uchun bora-bora katta ziyon keltiradi.

Globallashuv jarayonida mafkuraviy immunitetimiz kuchaysa, tashki axborotlar okimiga ta'sirchanlik kamayadi. Axborotlardan foydalanish madaniyatiga milliy tarbiya orkali erishish mumkin. Yoshlarning turli yot g'oyalarga berilib ketmasliklari uchun ularni ezgu g'oyalarga undash va bu g'oya

ularning maslagiga aylanishiga erishmoq lozim. Goyaviy tarbiya samaradorligi eng avvalo natija qanday bo'lishiga bogliq. Bu -O'zbekistoi yoshlari, fuqarolarida milliy istiqlol goyasining yuksak darajasini shakllantirishga yo'l ochadi¹⁸.

So'nggi ikki asr oraligida ro'y bergan yirik ijtimoiy siyosiy o'zgarishlar dunyodagi ikki karama-qarshi kutblar kurashiga barham berilgan bo'lsa-da, xilma xil manfaatlarni ifoda etuvchi mafkuralar kurashi to'xtagani yo'q. Mafkuraviy munosabatlar maydonidagi tortishuvlardan ko'zlangan asosiy maqsad, inson ongini, tafakkurini va yoshlar qalbini egallashdir. Bu bilan esa muayyan mintaq aholisi, ma'lum millat vakillariga ta'sir o'tkazib, fikr qaramligi, tafakkur qulliligi kabi illatlarni yoyib, okibatda ularga o'z iqtisodiy hamda siyosiy tazyikni o'tkazishdir. Inson qadr-qimmatiga putur yetkazadigan, uni ma'naviy tubanlikka tortadigan tashviqotlarni oldiii olish vazifasi muhim ahamiyat kasb etadi. Kasallikni davolagandan ko'ra oldini olgan osonrokdir deb bejiz aytilmagan. Shuning uchun mamlakatimizda yashayotgan har bir fukaro ozod va obod Vatan, erkin, farovon hayot barpo etish ekanligini to'la tushunib olishlari kerak.

2. Mustahkam oila Davlat dasturini jamiyat taraqqiyotida o'rni va roli

Xalqimiz azaldan oilaning sha'ni, obro'sini ezgu qadriyat sifatida e'zozlab keladi. Zero, millatning o'zligini anglashida, shubhasiz, oilaning o'rni va ta'siri beqiyos. Yurtboshimiz tomonidan 2012 yilning «Mustahkam oila yili», deb nomlanishi katta ijtimoiy, siyosiy, ma'naviy va ma'rifiy ahamiyatga ega. Bu, o'z navbatida, oilaning jamiyat taraqqietidagi ahamiyatini oshirish, uning iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy va huquqiy manfaatlarini ta'minlash, ommaning milliy va siyosiy ongini yanada yuksaltirish bilan bog'liq ishlar yuzasidan aniq Davlat dasturini ishlab chiqish bo'yicha davlat idoralari, nodavlat va ijtimoiy tashkilotlar, xayriya jamg'armalari oldiga muhim vazifalarni qo'ydi.

Prezidentimizning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasida ta'kidlanganidek, dasturda, avvalo, mamlakatimizda oila institutini rivojlantirish va takomillashtirish bo'yicha yangidan qabul qilshnadigan qonun, qoida hamda normalarda bugungi va ertangi kunimizning talablari aks etishi, amaldagi qonun hujjatlariga zarur o'zgartish, qo'shimchalar kiritish, bu masalaga jamiyatimizning e'tiborini yanada kuchaytirish ko'zda tutilmokda. Ayni kunlarda mazkur yo'nalishda belgilangan vazifalarni amalga oshirish va haetga joriy etish bo'yicha Davlat dasturini ishlab chiqish jarayonlari yakunlanayotir. 19 yanvar kuni 2011 yilning asosiy yakunlari va 2012 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisida ta'kidlanganidek, qabul qilinishi kutilayotgan dasturni amalga oshirish uchun 2012 yil davomida (dastlabki ma'lumotlarga ko'ra) moliyalashning barcha manbalari hisobidan qariyb 4 trillion 400 milliard so'm va 370 million dollardan ziyod mablag' yo'naltirilishi rejalashtirilmoqda¹⁹.

¹⁸ X.Shayxova K.Nazarov. "Umuminsiniy qadriyatlar va ma'naviy kamolot", 1992. 48-49 betlar.

¹⁹ Karimov I.A. 2012 yil Vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko'taradigan yil bo'ladi. Toshkent 2012 y.

Bu mablag'ning salmoqli qismi, ya'ni 60 foizga yaqini davlat mablag'lari hisobidagi, 25 foizi tijorat banklari kreditlari, salkam 15 foizi mas'ul ijrochilarning o'z mablag'lari va 360 million dollardan ortig'i xalqaro institutlar hamda donor mamlakatlari mablag'lari ulushi bo'lishining o'ziyoq Mustahkam oila yili mohiyatining tom ma'noda yuksakligini namoyon etadi²⁰. Bunday katta miqdorda ajratilayotgan mablag'lar, avvalo, mamlakatimizdagi oilalarga ko'rsatilayotgan ulkan e'tibor, g'amxo'rlik ifodasidir. «Mustahkam oila» g'oyasining amaliy ifodasi, birinchi galda, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish idorasi, deb nom qozongan mahalla tizimida yanada oydinroq, yorqinroq ko'rinadi. Zotan, mahalla mustaqillik yillarida noyob ijtimoiy tuzilma sifatida shakllanib, «xalq vijdoni» degan yuksak ta'rif oldi. Xususan, yosh oilalarni hayot sinovlaridan olib o'tishda, jamiyatimizda insoniy fazilatlarni qaror toptirishda, milliy urf-odatlarimizga yot bo'lgan buzg'unchi g'oyalarga qarshi kurashda, azaliy qadriyatlarimizni asrab-avaylashda, yoshlarimizni turli zararli oqimlar ta'siridan saqlashda, odamlarga elkadosh bo'lish, ko'mak, maslahat berishda mahallalar o'rni va ahamiyatini hech narsa bilan qiyoslab bo'lmaydi. Kam ta'minlangan oilalarga har tomonlama yordamlashish, ijtimoiy, moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlash ham el-ulus vijdoni mahalla e'tibori hamda g'amxo'rligida bo'ladi.

Mahalla institutining nufuzini oshirish yo'lida oldimizda turgan oliyjanob maqsad hamda vazifalar ijrosi, shaksiz, ularning faollari zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Deylik, yosh oilalarning oyoqqa mustahkam turib olishlari, o'sib kelayotgan avlodning ham jismoniy, ham ma'naviy etuk bo'lib kamol topishi, ularning mustaqil hayotga dadil qadam qo'yishi — hammasi mahalla hamda oiladagi tarbiyadan boshlanadi. Shu bois Prezidentimiz Konstitutsiyamizning 19 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasida, «...bugungi kunda yurtimizda yosh oilalarga ko'rsatilayotgan e'tibor va g'amxo'rlik haqida ko'p gapirish mumkin. Shu bilan birga, xolisona tan olishimiz darkor — ana shunday sa'y-harakatlarimizni izchil davom ettirish, qaerda bo'lmasin, markazda, shahar yoki qishloq joylarda bo'ladimi, ezgu maqsadlarimizning har tomonlama tasdig'ini ko'rish uchun hali juda ko'p ishlarni amalga oshirishimiz kerak»²¹, deganlarida aynan ngunday holatlarni nazarda tutgan, albatta.

Bir so'z bilan aytganda, oilaga va uning a'zolariga ko'rsatiladigan har qanday ko'mak, g'amxo'rlik jamiyat rivoji, mamlakat taraqqiyoti va milliy manfaatlarimiz uchun xizmat qiladi. Yangidan qabul qilinadigan qonun, qoida va normalarda bugungi va ertangi kunimiz talablari to'la aks etib, amaldagi qonun hujjatlarimizga kiritiladigan zarur o'zgartish hamda ko'shimchalar oilaning ma'naviy hayotimizda mustahkam tayanch bo'lishida yetakchi omilga aylanishi, shubhasiz.

Zamonamiz mohiyati bo'lgan “Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari” kontseptsiyasi asosida mamlakatimizda huquqiy, demokratik davlat va fuqarolik jamiyati rivojlanib bormoqda. Fuqarolik jamiyatini shakllanish jarayonini va ushbu jarayon bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy o'zgarishlarni o'rganish hozirgi

²⁰ “Mustahkam oila yili Davlat Dasturi”. Xalq so'zi gazetasi 2012 y. 22 yanvar.

²¹ I.A.Karimov O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'rozas.i. “Xalq so'zi gazetasi”, 2011 yil 9 dekabr

kunimizning eng dolzarb mavzularidan bo'lib hisoblanadi. Fuqarolik jamiyatini shakllanish jarayonida oilani mustahkamlash masalalarini ilmiy tadqiq qilish ham jamiyatshunos olimlar oldida turgan muhim vazifalardandir. Fuqarolik jamiyatini shakllanishi va oilani mustahkamlash masalalari nafaqat bizning mamlakatimiz uchun, balkim global miqyosdagi eng dolzarb muammolardan biridir. Chunki, hozirgi kunda oilani global inqirozi ro'y bermoqda va bu inqirozning keltirib chiqargan sabablar ichida fuqarolik jamiyatini shakllanishi bilan bog'lik bo'lgan jihatlari ham bor.

Mamlakatimizda oilaga bo'lgan munosabat to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov shunday fikr bildirdi:

“... yoshlarimizni har taraflama sog'lom va barkamol etib tarbiyalash, hayot abadiyligi, avlodlar davomiyligini ta'minlaydigan ma'naviyat qo'rg'oni bo'lmish **oilani mustahkamlash bugungi kunda barchamizning nainki asosiy vazifamiz, balki insoniy burchimizga aylanishini istardim**”²². Ushbu so'zlardan oila muammosi davlat diqqat markazida turgan eng muhim va dolzarb muammo ekanligi yaqqol ko'rinib turibdi. Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor munosabatlari yo'lini tanlagan O'zbekiston Respublikasida oilani qo'llab-qo'vvatlash va mustahkamlash masalasi ustuvor yo'nalish bo'lib kelmoqda. Buni taraqqiyotning o'zbek modelining besh tamoyillaridan biri kuchli ijtimoiy siyosat ekanligidan ham ko'rish mumkin. Aholini ijtimoiy himoyasi, oilani mustahkamlash va har tomonlama etuk avlodni tarbiyalash ustuvor vazifa ekanligini ta'kidlab O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov 1998 yilni “Oila yili”, 2010 yilni “Barkamol avlod yili” va 2012 yilni “Mustahkam oila yili” deb e'lon qildi. Fuqarolik jamiyati shakllanib borayotgan mamlakatimizda oilani qo'llab-quvvatlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Fuqarolik jamiyatini shakllanish jarayoni va bu jarayon bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy o'zgarishlarni u yoki bu jihatlari jamiyatshunos olimlar tomonidan ilmiy tadqiq qilib kelinmoqda. Lekin, fuqarolik jamiyati shakllanish jarayonida oila bilan bo'layotgan o'zgarishlarni o'rganish jamiyatshunos olimlarning nazaridan ozrok chetda qolmoqda. Vaholanki, fuqarolik jamiyatini shakllanish jarayoni ijtimoiy hayotni barcha sohalariga, jumladan, ijtimoiy–madaniy sohaga ham, ayniksa, oila va oilaviy munosabatlarga ham o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Shuning uchun oilani mustahkamlash jarayonida fuqarolik jamiyatini shakllanishi bilan bog'liq bo'lgan va oilaga salbiy ta'sir etadigan omillarni aniqlash va ularni kelib chiqish sababini topish hamda oldini olish choralarini ham kurish lozim.

Ushbu mavzuda gapirishdan oldin fuqarolik jamiyati tushunchasini mazmun-mohiyatini anglab olish lozim. Fuqarolik jamiyati–fuqarolarni xilma-xil ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan birlashmalarning majmuidir. Insoniyat yakka harakat qilgandan ko'ra birlashgan holda harakat qilish samarali ekanligini allaqachonlar anglab etgan va bu oddiy haqiqat odamlarni birlashishga undab kelmoqda. Fuqarolarning birlashuvi inson huquqlarini himoya qilish imkoniyatlarini kuchaytirib xulqdagi erkinlikni ham kengaytiradi. **Bu albatta**

²² I.A.Karimov «Yuksak ma'naviyat -yengilmas kuch» T. 2008 y. 56-57 b.

ijobiy xolat, lekin inson shunday mavjudotki uni xulqi ma`lum bir normalar orqali tartibga solinib turilishi lozim. Agar inson harakati tartibga solinmasa, tug`ri yuldan og`ish holatlari ko`payib insoniyat o`zini-o`zi halok qilish xavfi kelib chiqadi. Shuning uchun insonning harakatini ostida o`zi anglamagan holda o`zini-o`zi qirg`in qilish xavfi yashirinib yotadi degan fikr mavjud. Bunday ayanchli holat ro`y bermasligi uchun odamlarning xulqi va ular urtasidagi munosabat tartibga solinib turishi lozim.

Insoniyat jamiyatida odamlar urtasidagi munosabatni tartibga solish uchun ikkita ijtimoiy reguliyator ya`ni huquq va axloq o`ylab chiqilgan. Lekin ijtimoiy reguliyator bulgan huquq va axloq jamiyatda tartib o`rnatishi uchun ularga rioya qilish ta`minlangan bo`lishi lozim. **Fuqarolik jamiyatini shakllanishi jarayonida odamlarning xulqini huquq vositasida tartibga solish imkoniyati nisbatan pasayadi. Chunki, fuqarolarning huquqlari ortib borgan sari ularga huquq vositasida ta`sir etish imkoniyati pasayib boradi.** Masalan, diniy e`tiqod erkinligi huquqi xoxlagan dinga kirish yoki ateist bulish imkoniyatini beradi. Missionerlik va prozelitizm kabi voqeayliklarni kelib chiqishi ham diniy e`tiqod erkinligini kuchayishi bilan bog`lik. Xuddi shunday, o`z fikrini erkin ifodalash huquqi axloq va axloqsizlikni targ`ib qilish imkoniyatini kengaytiradi. Globallashib borayotgan dunyoda G`arb mamlakatlarini madaniyatini “ommaviy madaniyat” niqobi ostida targ`ib qilish imkoniyati kuchaymoqda. Xuddi shunday, oila qurishda sherik tanlash erkinligi huquqi xoxlagan odam bilan sherik bulish imkoniyatini keltirib chiqaradi va hatto bir jinsli nikohlarni paydo bo`lishiga sharoit yaratadi.

Bu esa o`z navbatida oila global inkirozini bizning mamlakatimizga kirib kelish imkoniyatini keltirib chiqarmoqda. Demak, har qanday yangi ijtimoiy voqeaylik singari fuqarolik jamiyatining shakllanish jarayoni ham ijobiy va salbiy oqibatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Buning sababi fuqarolik jamiyati sharoitida odamlarning xulqini huquq vositasida tartibga solish imkoniyatining pasayishidir. **Bunday xolatni oldini olish uchun fuqarolik jamiyati shakllanish jarayonida huquqiy ta`sir etish imkoniyatining pasayishini kompensatsiya qiladigan axloq vositasida tartibga olish kuchayib borishi kerak.** Bu esa jamiyatda axloqiy tarbiya negizida ma`naviyat yuksalib borishini taqozo etadi.

Jahon miqyosida fuqarolik jamiyatini rivojlanish darajasi har xil bo`lganligi kabi oilaning global inqirozi darajasi ham har xil namoyon bulmoqda. Masalan, fuqarolik jamiyati ancha rivojlangan dunyoning ilg`or mamlakatlarida oilaning global inqirozi yaqqolrok namoyon bo`layotgan bulsa, fuqarolik jamiyati shakllanayotgan dunyoning rivojlanayotgan mamlakatlarida esa oilaning inkirozi endigina namoyon bulmoqda. Shuning uchun oila global inkirozini bartaraf qilish chora-tadbirlari ham shunga mos bo`lishi kerak. Chunki, kasallikni davolash usuli kasallikni keskinlik darajasi bilan belgilanadi. Lekin, oila bilan bo`layotgan o`zgarishlar to`g`risida ikki xil yondashuvni ya`ni oila modernizatsiyasi va oila inqirozi paradigmlarini mavjudligi oilani mustahkamlashga qaratilgan chora-

tadbirlarda oila inqirozi darajasi e'tiborga olinmasligini va yagona yondashuvni yo'qligini keltirib chiqarmoqda²³.

Masalan, 2000 yilda BMT tomonidan qabul qilingan Ming yillik rivojlanish maqsadlari(MRM) dasturida belgilab berilgan vazifalar G'arb mamlakatlaridagi oila inqirozi darajasidan kelib chiqib belgilangan. Vaholanki, har qanday kasallikni jumladan, ijtimoiy kasallikni ham davolashda kasallikni og'ir va engilligiga qarab chora-tadbirlar belgilanadi. Ayni holatda BMTning MRM da belgilab berilgan vazifalar Sharq mamlakatlaridagi, jumladan O'zbekistondagi oila inqirozi darajasini inobatga olmagan holda ishlab chiqilgan. Agar inobatga olinganda edi MRM dagi sakkizta vazifani oltita qilib ya'ni 2,3,4, vazifalarni bitta qilib belgilash mumkin edi. Chunki, MRMda bolani, onani va ayolni himoya qilish va qullab-quvvatlash oila doirasida emas, balki alohida vazifa qilib belgilangan, vaholanki O'zbekiston sharoitida ularni oilani qullab-quvvatlash va mustahkamlash orqali amalga oshirish mumkin va maqsadga muvofiqdir.

Chunki, oila bilan bo'layotgan o'zgarishlarni inqiroz deb bilayotgan SHarq mamlakatlaridan farq qilib, G'arb mamlakatlarida ushbu o'zgarishlar ko'pincha modernizatsiya deb qabul kilinishi sababli bolani, onani va ayolni oila doirasidan tashqarida alohida himoya qilishga urinishni keltirib chiqarmoqda. Chunki, G'arb mamlakatlaridagi oilaning hozirgi inqirozli holati normal holat deb qabul qilinmoqda. Bunday "normal" holat deb qabul qilinayotgan zamonaviy oilada bolani va onani oila doirasida himoya qilish imkoniyati deyarli yo'q. Chunki, nikohsiz oilalar, ajralishlar, oilaning nuklearlashuvi, yolg'iz oilalar va bir jinsli oilalarda namoyon bo'layotgan oilaning global inqirozi sharoitida bola va onani oila doirasida himoya qilish mumkin bo'lmay qoladi.

Oilani mustahkamlash to'g'risida gapirishdan oldin oilani ta'rifini, tarkibini va funktsiyalarini ifodalash lozim. Oila bu nikoh asosida tuzilgan er-xotinlik, ota-onalik va qarindoshchilik rishtalari bilan bog'langan odamlar guruhidir. Oilaning tarkibi uch elementning birligidan ya'ni er-xotinlik, ota-onalik va qarindoshchilikdan iborat bo'lgan butunlikdir. Oila jamiyat hayotida muhim ahamiyatga ega bo'lgan reproduktiv (bola tug'ilishi), ekzistentsional (bola parvarishi) va ijtimoiylashuv (bolani hayotga tayyorlanishi) funktsiyalarini bajaradi. **Oila o'z funktsiyalarini samarali bajarishi uchun u iqtisodiy jihatdan mustahkam bo'lishi lozim. Shuning uchun oilani iqtisodiy faoliyati uning muhim belgilaridan bo'lib hisoblanadi.** Demak, oila o'z funktsiyalarini bajarishi uchun u eng avvalo iqtisodiy jihatdan kuchli bo'lishi lozim ekan. Buning uchun oila faoliyatining muhim belgisi bo'lgan iqtisodiy faoliyatni tiklash va mustahkamlash maqsadga muvofiqdir. Bu borada mahalla institutlari imkoniyatidan kengroq foydalanib mahallani oilaviy tadbirkorlik markaziga aylantirish choralari ko'rish lozim.

Oilani mustahkamlashdan davlat ham, jamiyat ham va shaxs ham manfaatdordir. Chunki, shaxs oilada o'zini naslini davom ettirishi uchun bolaga bo'lgan ehtiyojini qondirishi bilan davlat va jamiyatning ma'lum bir status va rol' egalariga bo'lgan ehtiyojini ham qondiradi va bu bilan oilani vositachilik roli

²³ Ubaydullayeva R.A. Mustaqil O'zbekiston: ayol, oila va jamiyat. T.: Fan, 2006

amalga oshiriladi. Oila qanchalik mustahkam bo'lsa, o'zini shaxs va davlat o'rtasidagi vositachilik rolini shunchalik samarali bajara oladi. Shuning uchun mamlakatning boyligi va mustahkamligi har bir oilaning boyligidan va mustahkamligidan tashkil topadi degan umum e'tirof etilgan fikr mavjud.

Oilani mustahkamlashda asosiy e'tibor oila o'z ehtiyojlarini o'zi qondira olishiga va muammolarini o'zi hal qilishga qodir bo'lishiga erishishga qaratilishi lozim. Agar e'tibor faqat oilani u yoki bu muammosini hal qilib berishga qaratilsa, bu oilada boqimandachilik kayfiyatini keltirib chiqaradi. Bunday usul bilan oilani mustahkamlab bo'lmaydi. **Mustahkam oila deganda o'z ehtiyojlarini o'zi qondira oladigan, o'z manfaatlarini o'zi ifodalay oladigan va hayotda uchraydigan muammolarni o'z ichki imkoniyatlaridan kelib chiqib bartaraf qila oladigan oila tushuniladi.** Bunday oila jismonan, aqlan, ma'nau va iqtisodiy jihatdan kuchli bo'lgan oila a'zolaridan iborat bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda mustahkam oila mustahkam oila a'zolaridan tashkil topadi.

Oilani mustahkamlash har bir oila a'zosini mustahkamlashdan va eng avvalo oila yadrosini tashkil qilgan er-xotinning mustahkamligidan tashkil topadi. er-xotin mustahkam bo'lishi uchun ular oddiy bir xaqiqatni ya'ni ularning birini baxti ikkinchisini baxti bilan belgilanshini bilishlari bilan bogliqdir. Buni anglagan eru-xotin hayotda uchraydigan har qanday qiyinchiliklarni echishga qodir bo'ladi. Bu esa oila mustahkamligini muhim omilidir. Bundan tashkari ular oila mukaddas ekanligini anglab olgan bo'lishlari va bola tarbiyasi oldida mas'uliyatni his qilib yashashlari lozim. Buning uchun bola tarbiyasi bilan ota-ona uziga keksalikka qulay sharoit yaratishini bilishi lozim. **Oila oldidagi mas'uliyatni kuchaytirishda kadrlarni tanlash jarayonida oiladagi muhitni sog'lomligini asosiy mezon sifatida belgilash muhim ahamiyatga ega.** Oilani mustahkamlashda tug'ilish jarayonini tartibga olish ham muhim rol o'ynaydi. Bunda oilada 2-3ta bola bo'lishiga erishishga harakat qilish tug'ri bo'ladi. Undan kam bo'lsa ham, ko'p bo'lsa ham muammo kelib chiqa boshlaydi. Masalan, bola tug'ilishi kamaysa depopulyatsiya (aholini kamayishi) kelib chiqadi, ko'paysa ularni boqish, parvarishlash va umuman barkamol qilib tarbiyalash imkoniyati pasayadi va natijada yordamga muhtoj bo'lgan zaif oilalar ko'payadi. Qolaversa tug'ilishning yuqoriligi tabiat bilan jamiyat urtasidagi muvozanatni buzilishiga olib kelib ekologik muammolarni keltirib chiqara boshlaydi²⁴.

Oila inqirozi oila o'z funktsiyalarini bajarmasligini anglatadi. Oila ming yillar davomida o'z funktsiyalarini bajarib insoniyatning keyingi mavjud bo'lishini ta'minlab keldi va lekin, xozirgi kunda esa, bu muammo bulib qoldi. Shuning uchun ona va bolani oila doirasidan tashqarida himoya qilishga urinish kelib chiqmoqda. Lekin, bunday yondashuv bilan muammoni echimni topib bo'lmaydi. Nega deganda, muammoga sabab va oqibat nuqtai nazardan yondashganda bola va onani yordamga muhtoj bo'lib qolishini sababi oilaning inqirozi ekanligini ko'rish mumkin. Sabab bartaraf qilinmasa, oqibat bartaraf qilinmasligi allaqachonlar

²⁴ Karang. A.To'xtasinov, N.Raximov. "Nikox, oila, jamiyat", T. 1985. 6-7 betlar

isbotlangan oddiy xaqiqatdir. Shuning uchun mashhur Ibn Sino “**kasallikni emas sababini davolash kerak**”²⁵ deb yozib qoldirgan.

Oilani mustahkamlashda ayolni oiladagi mehnatini qadrlash va mavqeini yuksaltirish ham alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki, oila deganda eng avvalo ayol tushuniladi, boshqacha qilib aytganda oila soʻzi ayol soʻzi bilan assotsiatsiyalashadi, chunki tabiat ayolni shunday yaratgan yaʼni ayol hayot mazmuni boʻlgan hayotni davomiyligini ifodalaydi va bu faqat oilada amalga oshiriladi. Oilani ayolsiz tasavvur qilib bulmaydi, chunki oila deganda bolani dunyoga kelishi va ulgʻayishi tushuniladi. Bola deyildimi albatta ayol bilan bogʻliqlikda tasavvur qilinadi. Shuning uchun “Sogʻlom ona-sogʻlom bola” kontseptsiyasi mavjud. Oila va bola tushunchalarini ona yoki ayol tushunchalaridan ajralagan holda qabul qilish bu oilaning inqirozini alomatidir.

Oilani mustahkamlash fakat oilada ayolni rolini va mavqeini mustahkamlash orqaligina taʼminlanishi mumkin. Ayolni oila doirasidan tashqariga intilishi yaʼni oila oʻchogʻidan tashqariga jalb qilinishi tabiiy funktsiyalardan chekinish boʻlib hisoblanadi. Shuning uchun oilani ayolsiz, ayolni mexnatisiz tasavvur qilib boʻlmaydi va ayolning oiladagi mehnatini hech kim bosa olmaydi. Lekin, oilani uzok evolyutsion jarayonda rivojlanishi shunday holatni keltirib chiqardiki ayol ham oilada, ham ijtimoiy hayotda faol ishtirok etadigan boʻlib qoldi. **Lekin, ayolning oiladagi mehnati etarli darajada qadrlanmaydigan boʻlib qoldi va uy bekasi bekorchi degan tushuncha shakllandi. Vaxolanki, uy beksi bekorchi emas, balkim eng sharaflı kasb deb tan olinishi lozim. Chunki, ayol oilaga va bolalariga xizmat qilib jamiyatga xizmat qiladi.** Boshqacha qilib aytganda, ota-onalarga oilada bolaga boʻlgan ehtiyojini qondirish orqali davlat va jamiyatni maʼlum bir rolʼ va status egalariga bulgan ehtiyojini qondiradi. Demak, ayol oilaga xizmat qilishi bilan jamiyatga ham xizmat qilar ekan, shuning uchun ayolning oiladagi mehnati qadrlanishi va kasb sifatida, kasb bulganda xam eng sharaflı kasb sifatida qabul qilinishi lozim. Ayolni oila doirasidan tashqarida ijtimoiy-siyosiy hayotda ishtirok etishi uni majburiyati emas, balki huquqi boʻlishi lozim.

Mamlakatimizda oilani mustahkamlash jarayonida fuqarolik jamiyati shakllanishi bilan bogʻliq boʻlgan jihatlarini va SHarqona mentalitetimizni asosi boʻlagan jamoaviylik tuygʻusini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Chunki, fuqarolik jamiyatini shakllanishi va jamoaviylik tuygʻusi oila institutiga oʻzini taʼsirini oʻtkazadi. Demak, oilani mustahkamlashda ularni taʼsirini ijobiy va salbiy jihatlarini inobatga olish kerak. Har ikkala holatda ham axloqiy tarbiya negizida maʼnaviyatni yuksaltirish oilaga boʻlgan salbiy taʼsirni oldini olishga xizmat qiladi. Chunki, fuqarolik jamiyatini shakllanishi va jamoaviylik tuygʻusi maʼnaviyatga ehtiyojni kuchaytiradi. Bu borada muhtaram Prezidentimizning “Yuksak maʼnaviyat-engilmas kuch”²⁶ asarlari muhim manba bulib xizmat qiladi.

Oilani mustahkamlash uchun mamlakatda oilaga yunaltirilgan siyosat olib borilishi lozim. Boshqacha qilib aytganda mamlakatimizda olib borilayotgan

²⁵ Альперович В. Социальная геронтология. Ростов-на-Дону. 1997г. С.59.

²⁶ I.A.Karimov «Yuksak maʼnaviyat -yengilmas kuch» T. 2008 y. 112-b

ijtimoiy yo'naltirilgan yo'lni aniqroq qilib aytganda oilaga ijtimoiy yo'naltirilgan yo'l deb qabul qilish kerak. Bu degani aholini barcha zaif qatlamini ya'ni bolalarni, ayollarni va qariyalarni oila doirasida himoya qilish kerak degani. Axolini yordamga muhtoj qatlamini paydo bo'lishini asosiy sababi bu oila inqirozidir. **Agar oila mustahkam bo'lsa va o'z funktsiyalarini bajara olsa inson dunyoga kelagandan boshlab to dunyoni tark etguncha oilani himoyasi bilan qamrab olingan bo'ladi.** Shuning uchun asosiy e'tibor oilani qo'llab-quvvatlashga va mustahkamlashga qaratilishi lozim.

Hech kim davlat ham, jamiyat ham va alohida shaxs ham oilaga nisbatan befarq bo'lmasligi kerak. Buning uchun oila hayot mazmuni bo'lgan hayotni davomiyligini ta'minlashga xizmat qilishini va shuning uchun oila muqaddas deyilishini doimo yodda saqlashimiz va unutmasligimiz lozim. Agar oilaga nisbatan befarq bo'linsa, oila muammolari faqat oilani elkasiga tashlansa va oila qo'llab-quvvatlanmasa oila instituti barbod bo'lishi mumkin. Oilani barbod bo'lishi esa insoniyatni halok bo'lishini keltirib chiqaradi, chunki insoniyat oilani o'rnini bosa oladigan biror bir boshqa ijtimoiy institutni yarata olgani yuq. **Inson nimaga befarq bulsa usha narsani yo'qotadi, oilaga befarq bo'lsa oilani, mustaqillikka befarq bo'lsa mustaqillikni va inson zotiga befarq bo'lsa insoniyatni yo'qotadi.** Bunday ayanchli holat ro'y bermasligi uchun adolatsizlikka nisbatan befarq bulmasdan, adolatni qullab-quvvatlab daxldorlik hissi bilan yashash lozim. Chunki adolatsizlik bo'lgan joyda odamlarda befarqlik kayfiyati kelib chiqib boshlaydi. Daxldorlik hissi esa eng avvalo axloqiy tarbiya negizida shakllanadigan yuksak ma'naviyat orqali ta'minlanishi mumkin. Demak, oilani asrash, qo'llab-quvvatlash va mustahkamlashda ma'naviy yuksaklik muhim ahamiyatga ega. Axloqsizlik insoniyatni halokat yoqasiga olib kelib qo'ygan hozirgi murakkab vaziyatdan chiqishni yagona yo'li bu axloqiy tarbiya negizida ma'naviyatni yuksaltirishdir.

Oilaga hayotining asosiy sohalardan bo'lgan jinsiy xulqdagil buzilishlarni sababi ham axloqsizlikka borib taqaladi. Hayot mazmuni bo'lgan hayotni davomiyligini ta'minlashga qaratilgan jinsiy munosabatlar har bir davrga mos bo'lgan shakllarda amalga oshirilgan va jinsiy munosabatlarning ilk shakli promiskuitetdan (jinsiy xulqda cheklov bo'lmagan) to monogam oilagacha bir qancha shakllargacha rivojlangan. **Oilaning bunday rivojlanishi axloq normalari asosida jinsiy aloqa sheriklari doirasini qisqarishi va oila a'zolarining jipsligini mustahkamlanishi bilan xarakterlanadi.** Lekin, hozirgi kunga kelib jinsiy xulqda gedonizm (jinsiy xulqda axloq normalarini inkor qilish) tamoyilini paydo bo'lishi qaysidir ma'noda promiskuitetga qaytish bo'lib hisoblanadi. Promiskuitet va gedonizmni umumiy tomonlari shundaki ularning xar birida jinsiy xulqda axloq normalari inqor qilinib to'liq erkinlikka asoslaniladi. Oilani bunday holatdan olib chiqib mustahkamlash uchun axloqiy tarbiya negizida ma'naviyatni yuksaltirib axloqsizlik, buzuvchilikni oldini olish va bartaraf qilish lozim. Ko'rinib turibdiki oila bilan bog'liq bo'lgan qaysi muammolarni o'rganmaylik gap ma'naviyatga borib taqaladi.

Xulosa kilib shuni aytish mumkin, oilani mustahkamlash muammolari fuqarolik jamiyatini shakllanishi bilan murakkablashib boradi. Fuqarolik jamiyati

shakllanishi jarayonida odamlarni huquqi ortib xulqida erkinlik kengayadi va natijada to'g'ri yo'ldan og'ish holatlari kelib chiqib boshlaydi. Oilani global inqirozi ana shunday to'g'ri yo'ldan og'ishni va axloqsizlikni oqibati bo'lib hisoblanadi. Fuqarolik jamiyati ancha oldin boshlangan G'arb mamlakatlarida oilaning global inqirozi yaqqolroq namoyon bo'lmoqda. Sharq mamlakatlarida, jumladan O'zbekistonda fuqarolik jamiyati endigina shakllanayotganligi tufayli oilaning global inqirozi ham endigina namoyon bo'lmoqda. G'arbda fuqarolik jamiyati shakllanishi jarayonida axloqiy tarbiyaga etarli darajada e'tibor qaratilmaganligi va G'arbga xos bo'lgan individualizm tuyg'usi ma'naviyatga ehtiyojni kuchaytirmaganligi tufayli ma'naviyat zamon talablaridan orqada qola boshlaydi va oilaning global inqirozini keltirib chiqaradi.

Oilaning global inqirozi ro'y berib turgan hozirgi kunda axloqiy tarbiya negizida ma'naviyatni yuksaltirish orqali oilani mustahkamlab uni ta'lim o'chog'i va jamiyat tayanchiga aylantirish mumkin. Shu bilan birgalikda mamlakatimizda oilaga yo'naltirilgan siyosat olib borilib oilada tug'ilish jarayonini tartibga olish, bola tarbiyasi oldida ota-ona mas'uliyatini oshirish, oiladagi ayol mehnatini qadrlash, oila xo'jaligini iqtisodiy faoliyatini tiklash va oilada sog'lom muhitni shakllantirish choralarini ko'rish oilani mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega²⁷.

²⁷ Nabiyeu F/X. Yuksar ma'naviyat va etuk siyosiy madaniyat. "Mahalla" 2010 y. 29 aprel.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent 2008 y.
2. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari, taraqqiyot kafolatlari. T., "O'zbekiston" 1997
3. Karimov I.A. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. T., "O'zbekiston" 1996 y.
4. I.A.Karimov «Istiqlol yo'li, muammolar va rejalar» Toshkent, 1992 y.
5. I.A.Karimov «Iqtisodiy islohot, ma'suliyatli bosqich» Toshkent. 1994.
6. Karimov I. A. Barkamol avlod orzusi. Toshkent.
7. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. Toshkent 2008 y.
8. Feldshteyn D.I. Psixologiya vospitaniya podrostka. - M.: Znaniye, 1978.
8. Olimot ul – Banoit «Muoshariat odobi» Toshkent, 1991 yil.
9. X.Uzoqov, E.G'oziyev, A.Tojiyev «Oila etikasi va psixologiyasi» Toshkent, 1992 yil.
10. Sh.Shayxova, K.Nazarov «Umuminsoniy qadriyatlar va ma'naviy kamolot» Toshkent, 1992 yil.
11. A.To'xtasinov, N.Rahimov «Nikoh, oila, jamiyat» Toshkent, 1995 yil.
12. M.O.Inomova «Farzand-nihol, ota-ona-bog'bon» Toshkent, 1993 yil.
13. Mahmudov R. Olimot ul-Banoit «Muoshariat odobi» Toshkent, 1991 yil.
14. Maxmudov R. "Huquq va madaniyat". T., "O'zbekiston" 1994
15. Xolmatova M. "Oilaviy munosabatlar madaniyati va sog'lom avlod tarbiyasi". T., "O'zbekiston" 2000
16. "Istiqlol davrida oila qadriyatlarining transformasiyalashuv jarayonlari". Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Mas'ul muharrirlar: M.Bekmurodov, I.Qirg'izov. Farg'ona 2007
17. Mannopov S. "Oila va oilaviy munosabatlar sosiologiyasi". Ma'ruzalar matni. (Ijtimoiy ish yo'nalishi uchun). Farg'ona 2007
18. "Oila" jurnali. №2 son, Toshkent 2005 yil
19. Inoyatov M. "Oila, ijod, tarbiya va ma'naviyat" T., "Sharq" 2000 y.
20. Ubaydullayeva R.A. Mustakil O'zbekiston: ayol, oila va jamiyat. T.: Fan, 2006.
22. Filippova Yu.V. Psixologicheskiye osnovi raboti s semyey. Yaroslavl, 2003.
23. Shevchenko I.O., Shevchepko P.V. Bolshaya ssmya -kakaya ona? //J. Sosiologicheskiye issledovaniya. - M., 2005, №1.
24. Shneyder L.B. Psixologiya semeynix otnosheniy. -M.: Aprel-Press, Izd-vo EKSMO-Press, 2000.
25. Yakovlev A.M. Sosialnaya struktura obshestva. -M.: Ekzamen, 2003.
26. Xalkechev M.N. Rojdayemost i reproduktivnye ustanovki molodeji Karachayevoy-Cherkessii//J. Sosiologicheskiye issledovaniya. 2005, №8.